

1/2024 Vol. 19

vědecký časopis
scientific journal

SE HS

Socioekonomické a humanitní studie
Socio-Economic and Humanities Studies

- David MAZÁČEK
Affordable Housing: Concept and Affordability Measurements
- Daniel LENGHART
Symfónia konformity a poslušnosti – Konformita a poslušnosť očami dejín
psychológie a ich efekt v digitálnom veku
- Ivo SVOBODA, Karel KUBEČKA
Adult education in security in ensuring security of the population
- Daniel LENGHART
Priekopnice v psychológii: prehliadaný prínos vybraných známych
aj menej známych žien v oblasti psychológie

VYDAVATEL / PUBLISHER: AMBIS vysoká škola, a.s.
Lindnerova 575/1, Libeň, 180 00 Praha 8
IČ: 61858307

REDAKCE / EDITORIAL OFFICE

ŠÉFREDAKTOR / EDITOR IN CHIEF: **Milan Křápek** (milan.krapek@ambis.cz)
EDITOR ANGLICKÉ VERZE / ENGLISH EDITOR: **Markéta Pokorná** (marpok@gmail.com)
VÝKONNÝ REDAKTOR / EXECUTIVE EDITOR: **Olga Puldová** (olga.puldova@ambis.cz)
REDAKČNÍ RADA / EDITORIAL BOARD

ČLENOVÉ REDAKČNÍ RADY / MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Ahmad Aljarah — University of Salamanca, Spain, ESP
John Anchor — University of Huddersfield, GB
Zdeněk Caha — Institute of Technology and Business in České Budějovice, CZ
Jan Čadil — Unicorn University, CZ
Subhankar Das — Duy Tan University, VNM
Irada Dzhalladova — Kyiv National Economic University, UKR
Piotr Gorzelannczyk — Stanislaw Staszic State University of Applied Sciences Pila, PL
Monika Hudáková — Bratislava University of Economics and Management, SK
Fabian Christandl — Fresenius of Applied Sciences Cologne, DE
Margarita Išoraitė — Vilniaus kolegija/University Applied Sciences, LTU
Václav Kupec — Prague University of Economics and Business, CZ
Veronika Linhartová — AMBIS University, CZ
Jan Lojda — Institute of Technology and Business in České Budějovice, CZ
Ivan Malý — Masaryk University in Brno, CZ
Juraj Nemeč — Matej Bel University in Banská Bystrica, SK
Ladislav Průša — Research institute for labour and social affairs – RILSA, CZ
Milan Jan Půček — AMBIS University, CZ
Renata Skýpalová — AMBIS University, CZ
Lukáš Stárek — AMBIS University, CZ
Ivo Svoboda — AMBIS University, CZ
Jelena Titko — EKA University of Applied Sciences, LVA
Lukáš Vartiak — Comenius University Bratislava, SK

Přebírání materiálů je povoleno s prokazatelným souhlasem autora a redakční rady.
Reproduction of articles is subject to explicit prior consent of the author and the Editorial Board.

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SAZBA / LAYOUT AND TYPESETTING: Leona Kubišová (leona.kubisova@seznam.cz)

REGISTRAČNÍ ČÍSLO / EVIDENCE NUMBER: MK ČR E 19842

ISSN ONLINE VERZE / ISSN OF THE ONLINE VERSION: ISSN 1804-6800

URL: sehs.ambis.cz

PERIODICITA / PERIODICITY: BIANUALLY

Vyšlo v Praze v červnu 2024. / Published in Prague on June 2024.

OBSAH ČÍSLA

EDITORIAL

MILAN KRÁPEK 2

ODBORNÉ STATĚ / SCIENTIFIC ARTICLES

DAVID MAZÁČEK 5

Affordable Housing: Concept and Affordability Measurements

DANIEL LENGHART 31

Symfónia konformity a poslušnosti - Konformita a poslušnosť očami
dejín psychológie a ich efekt v digitálnom veku

Conformity and Obedience through the Lens of the History of Psychology
and Their Impact in the Digital Age

IVO SVOBODA, KAREL KUBEČKA 51

Adult education in security in ensuring security of the population

Vzdělávání dospělých v oblasti bezpečnosti při zajištění bezpečnosti obyvatel

DANIEL LENGHART 71

Priekopnice v psychológii: prehliadaný prínos vybraných známych
aj menej známych žien v oblasti psychológie

Pioneering women in psychology: the overlooked contribution of selected well-known and
lesser-known women in the field of psychology

EDITORIAL

Vážení čtenáři,

v aktuálním čísle časopisu *Socio-Economic and Humanities Studies* vychází čtyři zajímavé články, které pokrývají spektrum humanitních oborů. Věnují se jak aktuálním problémům, tak také pohledům do historie psychologie, v níž se tato disciplína vyrovnávala s problémy, které jsou i v moderním světě stále důležitá.

Nejdříve bych zmínil články, jejichž témata jsou v současnosti mimořádně diskutovaná. Prvním z nich je článek popisující specifika vzdělávání populace v oboru bezpečnosti „ADULT EDUCATION IN SECURITY IN ENSURING SECURITY OF THE POPULATION“, který je při událostech odehrávajících se u nás i v zahraničí velmi aktuálním tématem.

Následuje článek „AFFORDABLE HOUSING: CONCEPT AND AFFORDABILITY MEASUREMENTS“ kombinující sociologii a ekonomii a zabývající se pojmem udržitelné bydlení. Zkoumá různé metriky, s jejichž pomocí by bylo možné určovat míru dostupnosti udržitelného bydlení pro obyvatele, a navrhuje i možnosti, jak lze tento sociální problém řešit.

Další dva texty se zaměřují na problémy, které mají své kořeny v minulosti a dopadají na naši současnost. Článek „CONFORMITY AND OBEDIENCE THROUGH THE LENS OF THE HISTORY OF PSYCHOLOGY AND THEIR IMPACT IN THE DIGITAL AGE“ popisuje vývoj, kterým procházelo zkoumání pojmu konformita, a pohled na společenskou přínosnost konformity. Zmiňuje rovněž její důsledky, které mohou být pro společnost škodlivé a mohou způsobovat diskriminaci určitých skupin obyvatel.

Článek „PIONEERING WOMEN IN PSYCHOLOGY: THE OVERLOOKED CONTRIBUTION OF SELECTED WELL-KNOWN AND LESSER-KNOWN WOMEN IN THE FIELD OF PSYCHOLOGY“ nám pak připomene práci významných žen v oboru psychologie, jejichž zásadní výzkumy byly často zastíněny výsledky jejich kolegů. Ve svém důsledku však zjištění průkopnic psychologie vedla ke snižování segregace na základě pohlaví či rasy.

Mgr. Milan Křápek, Ph.D.
Šéfredaktor

Dear Readers,

In the current issue of the Socio-Economic and Humanities Studies you will find four interesting articles that cover a wide spectrum of humanities. The studies investigate the current issues as well as the history of psychology, when psychology dealt with problems that are of importance also in our modern world.

I would first like to mention articles the topics of which are much discussed today. The first article titled “ADULT EDUCATION IN SECURITY IN ENSURING SECURITY OF THE POPULATION” looks into a topic of immense importance in view of the recent events in the Czech Republic and abroad.

The second article on “AFFORDABLE HOUSING: CONCEPT AND AFFORDABILITY MEASUREMENTS” combines sociology and economy in the exploration of affordable housing. It studies different metrics that can be used to measure the level of affordability of sustainable housing and proposes possible ways to deal with the social aspects of housing.

The other two texts focus on problems rooted in the past that still affect the present. “CONFORMITY AND OBEDIENCE THROUGH THE LENS OF THE HISTORY OF PSYCHOLOGY AND THEIR IMPACT IN THE DIGITAL AGE” describes the development in the study of the term “conformity” and the view on social benefits of conformity. It also mentions its impacts that may harm the society and result in discrimination against certain groups of citizens.

The article called “PIONEERING WOMEN IN PSYCHOLOGY: THE OVERLOOKED CONTRIBUTION OF SELECTED WELL-KNOWN AND LESSER-KNOWN WOMEN IN THE FIELD OF PSYCHOLOGY” will remind readers of the work of important women in psychology whose momentous work has often been overshadowed by the results achieved by their male colleagues. The findings of the pioneering women in psychology have led to reducing segregation based on gender and race.

*Mgr. Milan Křápek, Ph.D.
Editor in Chief*

AFFORDABLE HOUSING: CONCEPT AND AFFORDABILITY MEASUREMENTS

David Mazáček

ABSTRACT

This study investigates the challenges of affordable housing, delving into its concept and the diverse metrics used for measuring housing affordability, which influence the formulation of relevant affordable housing policies. The primary focus of this paper centers on defining the concept of affordable housing, exploring its implications for enhancing the quality of life and addressing the complexities involved in measuring its affordability accurately. Building upon the research, the paper proposes a possible optimal methodology for measuring housing affordability. This method suggests employing a price/rent-to-income ratio, encompassing a comprehensive assessment of housing-related expenses and a refined calculation of household income. Importantly, the study highlights the need for policymakers to differentiate between home-renters and homeowners when discussing housing affordability as well as between the immediate and structural lack of affordability.

Key words: *affordable housing concept, housing policy, affordable housing measurements, actual affordability, long-term affordability*

JEL Classification: R21, D14, R31, R38

1 INTRODUCTION

The discussion about housing affordability has arisen over the past several decades and encompasses home prices, rents and its relation to household income. Many Western countries found themselves with less room to manoeuvre in terms of housing affordability. A growing number of households are confronted with the problem of covering housing costs in terms of rent or mortgage instalments. The rise of energy prices increased operational costs of housing that impacted heavily the affordability. In the United States, for instance, the proportion of rent-stressed households has increased from 23.8% to 47.5% in the last fifteen years (Favilukis, 2019). Growing sales prices as well as rents not only for new housing units but also for existing ones create considerable hurdles for households seeking appropriate and secure housing solutions. This is caused by a lack of affordability and limited availability. Apartment prices in many countries have outpaced wage growth in recent years. For example, in the Czech Republic, the price of a new apartment now corresponds to more than 14 times the average annual salary (Deloitte, 2023).

Although many cities are struggling with housing affordability, the issue is still poorly understood and even the general consensus on what affordable housing actually is is missing. A number of questions still remain, namely: how to address the issue of affordable housing, what is the burden on public finances, whether the creation of affordable housing is an intervention in the free market, what impacts on the real estate market and its value affordable housing programmes might have, what should be the goals for affordable housing policies and, most importantly, how to measure housing affordability – without deeper understanding, arbitrary decisions on what level of housing costs is affordable are taken. Without precise housing affordability measurements no policy can be evaluated. Most of the academic studies focus on the affordability related to the nominal house price (homeowners); much fewer studies concentrate on rents (Abelson, 2009), which are actually more sensitive to affordability shocks. The decline in publicly-owned apartment stocks across Europe since 2000, attributed to privatization, redevelopment and lower activity in new housing developments, has significantly impacted the Central and Eastern European region, particularly

Poland and the Czech Republic, both of which inherited large numbers of publicly-owned flats post-1989 (Tsenkova, 2014) – without a share on the rental market cities cannot naturally influence the development of the market.

This article is divided into two main parts. The first main part discusses the definitions of affordable housing, its positives and negatives and how affordable housing compares to social housing. This part also underlines the perspectives of affordable housing policies and its division on short-term, long term, subjective and objective policies. The second main part focuses on research of different theoretical approaches in affordability measurement, trying to point out the best way to measure affordability, underlying not only the measurement method but also the understanding of the results, especially in international comparison. Based on this, the basics of policy theoretical concepts are further developed concluding that affordable housing policies should concentrate on rental housing.

2 HOUSING AFFORDABILITY AND ITS THEORETICAL FRAMEWORK

The United Nations Committee on Economic, Social and Culture Rights determines the right to adequate housing as a right of every person to live in a secure, peaceful and dignified home (OHCHR). While social housing and affordable housing share a common focus on affordability, they address different income groups. Social housing predominantly caters to those with very low to low incomes or individuals with challenging life circumstances, whereas affordable housing is targeted at moderate-income households that do not qualify for social housing yet struggle with housing affordability. Notably, affordable housing is also defined by a specific standard of living that is deemed essential for a certain socioeconomic segment.

2.1 DEFINING AFFORDABLE HOUSING

Affordable housing represents a defined standard of living that as a minimum standard should be available to a given social class of the population in reward for their contribution to the society and economy while allowing them to cover all other basic needs (Berto, 2020). Whitehead (2017) defines affordable housing as subsidized dwellings rented out at below pure market price and allocated admini-

stratively. Possible definitions of affordable housing are, for example:

“Affordable housing is associated with providing a certain standard of housing at a price or rent that, through the eyes of a third party (usually the public sector – government or municipality), does not burden households above a certain defined level.” (Maclennan and Williams, 1990)

“Affordable housing is housing that comes from providers who are not motivated by profit and is allocated by the administration according to current needs.” (Harloe, 2011)

“Housing that is appropriate for the needs of a range of low and moderate-income households; and priced so that households can meet other essential basic living costs.” (Abelson, 2009)

Approaches to affordable housing can be divided into: (i) Relative – monitors changes in affordability over time; (ii) Subjective – examines whether households want to spend more on housing and what their preferences in housing are; (iii) Ratio – examines the ratio of rent to household disposable income and states a given hurdle, where above the hurdle the housing is considered unaffordable; (iv) Residual – examines the income that remains after the housing costs are paid and if this income is enough to cover other necessary expenditures (Stone, 2011).

When thinking about affordable housing, a few differences need to be distinguished.

- **Differences between the affordability of housing and availability of housing**, although the two are very much connected. The affordability question means whether the households can afford dignified housing; whereas the availability problem deals with whether there are enough housing units on the market with a given standard. If availability is low, the owners can ask for higher rents or higher sale prices, which decreases affordability; however, even if housing is more affordable thanks to public interventions, there will not be enough stock available on the market.
- **Differences between the affordability of rental housing and own housing**. The income and rental costs are the main variables in the case of rental housing, whereas, in the case of owner-occupied housing, the costs include mortgage instalments, opportunity costs of investment in some other asset, and

maintenance of the housing unit. Both types of housing react differently to changes in the economy and impact the households. Affordable housing policies need to have a different focus on rental and owner-occupied housing.

- **The time aspect of housing affordability.** Two views need to be addressed by affordable housing policies. One is the view of unaffordability of housing for the population – in the last decades housing has been less affordable in general; however, the unaffordability of housing for an individual household can have short- to mid-term time perspective, as the career growth and income growth of the household can cover the unaffordability gap.

2.2 IMPACTS OF AFFORDABLE HOUSING

Housing affordability is mainly influenced by few basic variables – housing costs (rents or costs related to house ownership), housing supply shortage, low-income levels (Abelson, 2009; Anacker, 2019) and legislative limitations to being able to afford bank financing. These variables are formed by several determinants interacting with other real estate markets outside the residential market. Affordable housing itself depends mainly on housing sector regulation, tax schemes and public sector support. Housing costs as well as disposable income and supply of apartments are influenced by the macroeconomic situation, mainly by interest rates for financial products and by the legislation predominantly focusing on the master planning and permitting process together with the affordability of bank financing. The commercial real estate market also plays an important role in housing affordability as the institutional residential rental segment is a complementary market for the institutional commercial real estate market. The less liquid or riskier the commercial real estate market is, the more investors are looking at the residential market which can be seen as a good diversification from the commercial one (the COVID-19 crisis proved that). Higher demand coming from institutional investors in the residential market may consume a significant part of the supply of new apartments and thus increase the price of the remaining ones making them less affordable for retail buyers.

The constrained availability of homeownership compels a surge in rental housing demand and the purchase of apartments in locations outside major cities

(Metcalf, 2018), as a substantial portion of overall housing requirements must be somehow fulfilled. Nevertheless, when escalated demand inflates rents, it adversely affects the feasibility of homeownership options. Elevated rental expenses diminish households' capacity to create savings for the requested down payment, while augmented rental income heightens demand for investment properties. Housing inaccessibility reverberates across various sectors like state and semi-state operations, healthcare and education, where standard salaries inadequately mirror the living expenses across divergent locations, spanning from capitals to regional centers.

The economic implications extend beyond the mere costs of home acquisition or rent, encompassing maintenance and utility expenditures, which are paramount in most households' regular expenses. Housing-associated energy consumption notably contributes to a society's ecological footprint. Simultaneously, dwellings hold significance as the daily nexus for families. Housing quality influences the mental and physical health of occupants. Thus, discussions on affordable housing must encompass households' subjective satisfaction and not just financial affordability, which should include not only housing costs but also the outlay of commuting and the associated opportunity costs. The form of housing also impacts housing flexibility and working mobility options. In many cities, urban housing does not mean just housing quality but also a correlation between quality-of-life dimensions such as security, environment and educational standards (Choudhury, 2015). Even if households are somehow able to cover high housing costs, negative externalities or imbalances in other markets can occur. For some population groups, exorbitant rents undermine the quality of life, curbing interest in lower-paying yet essential professions like healthcare and education, potentially driving migration towards more lucrative sectors with better housing costs-to-income ratio. Another effect may be a lower willingness to consume (as the high housing costs need to be compensated elsewhere in the household budget constraint), which in turn decreases public income from tax collection from goods consumption. Furthermore, it could defer personal milestones like partnership, starting a family or having children, which impacts demography and contributes to population aging. The economic uncertainty affects the worsening of human health. High housing costs lead also to lower savings, which can later increase the

costs of public finance in different forms of social care. Diminished consumption causes broader economic implications, despite potential multiplier effects.

The positive nexus between affordable housing and physical as well as mental well-being is documented in academic literature. The overall conclusion is that stable housing conditions, achieved affordably, alleviate the stress of housing instability, leading to better living conditions, enhanced health and more time to concentrate on human well-being. The World Health Organization regards housing as a determinant of health (Rubin, 2018). Improved housing conditions support children's development and educational outcomes. Therefore, the costs of affordable housing initiatives need to be seen also in the light of potential savings in healthcare and social outlays plus societal advantages accrued from emotionally balanced individuals, and a better-educated population. This is concluded also by Lubell (2007), who regards affordable housing as a gateway to access neighbourhoods with opportunities and the positive effect of less overcrowded homes on human health. Enhanced health and education are key societal gains highlighted by Mueller and Tighe (2007). Rubin (2018) extends this linkage between affordable housing and population health, not merely limited to physical health but encompassing mental health aspects such as stress, sleep quality and the strain of lengthy commutes. Pollack (2010) performed a cross-sectional analysis of the data from the Los Angeles Neighbourhood Study. The study confirms the conclusions made by Lubell (2007) and it also examines the difference between homeowners and home-renters concluding that housing affordability has a stronger impact on the home-renters health than on homeowners. This relates to the bigger uncertainty of housing costs for home renters and their higher sensitivity to the market changes as described below.

Citizens looking for affordable housing must therefore look for a compromise most often in the quality of housing (Abelson, 2009) – the number of people sharing a given apartment or even a room – or in the distance from their workplace. Yet, the feasibility of attaining quality housing within budgetary constraints hinges on urban transport infrastructure and individual willingness to commute. Stutzer (2004) points out not only direct commuting costs but also indirect expenses of commuting and loss of time, recognizing the far-reaching impact on overall quality of life. Barros (2017) examines the indirect costs of commuting,

attempting to quantify the worth of time expended during travel. This approach underscores people's readiness to invest to save time when commuting longer distances, though valuation diverges based on the quality of the means of commuting, distance and personal inclinations. A person commuting by train without the need to change between train lines working in a computer-work based job, having internet access on the train probably won't be stressed by commuting as they can work on the train on the way to work and back home. On the other hand, a person that needs to change train lines several times and works in a manual job cannot work effectively while commuting. We also mustn't forget the ESG aspects of commuting. Commuting creates pollution especially when commuting by car. Affordable housing with a lower commuting burden (either shorter distances or sustainable transport modes) is beneficial for the environment as well. According to Yeganeh (2019), people commuting need to have time to commute, especially in lower-income households where people often have second jobs and it is inconvenient for them to invest time in commuting; they also often have desk-based jobs, so they cannot use the time spent commuting to work. Such families often live in lower quality housing units closer to their workplace, as an affordable better quality house would mean commuting longer distances. Good transportation solutions can then increase the affordability of desired housing units and increase the living standards. Olanrewaju (2018) posits that diminished commuting costs and time catalyze community engagement, spurring localized spending, nurturing social networks and fostering communal well-being. Strategically well-established affordable housing developments also help to avoid segregation, either racial or income-based, as the lower-income households are not concentrated in the low-quality housing areas and thus reduce the creation of ghettos and related issues.

The creation of affordable housing thus resonates in society also due to its perceived negative aspects, such as the fear of depreciation of the existing real estate properties, increased crime rates, more traffic jams or overstressing the capacities of existing communal amenities like schools (Beadles, 2021). Those concerns are one of the factors influencing limited housing supply as the citizens often do not support or even reject new developments in their neighbourhoods (Metcalf, 2018). Contrary to popular fears, studies consistently reveal that well-conceived

affordable housing complexes curtail crime by raising the social profile of residents. For the target demographic of affordable housing (lower and moderate-income households), crime isn't a prevalent concern. Instead, an augmented budget engenders a healthier lifestyle, and increased investment in children's activities is a safeguard against negative habits. Communal amenity sharing, though, remains a challenge, underscored by inadequately planned urbanization. Research by Yeganahé (2019) proved that in the case of sustainable, environmentally friendly affordable housing development the value of neighbouring properties, contrary to the general belief, benefits from the new sustainable developments.

3 MEASUREMENT OF HOUSING AFFORDABILITY

There is no universally agreed-upon understanding of housing affordability, how to measure it and what these measurements signify. For instance, Marck and Sedwick (2008) define households experiencing housing stress when their housing costs account for at least 30% of their income, while in the USA households with 30% or more housing costs of their income are referred to as housing costs burdened, and with a share of 50% or more as seriously cost burdened (Belsky, 2005). In the UK, a commonly adopted threshold is 35% (Reynolds, 2011), while within the EU, it is 40%. Assessing housing affordability against specific criteria, like the proportion of housing expenses relative to total household income or household size, yields objective indicators of affordability. However, this approach overlooks cultural disparities between countries or groups, as well as personal contentment with living standards, known as subjective housing affordability indicators (Sunega, 2016). Levels of objective affordability can be seen (Gan, 2009) as purchase affordability, repayment affordability and income affordability. Repayment affordability and income affordability are related to housing costs for both homeowners and home-renters. Purchase affordability (Gan, 2009) is the availability to get the funding for the home purchase. Repayment affordability as well as income affordability can be described by various price-to-income or rent-to-income metrics.

3.1 PRICE-TO-INCOME RATIO CONCEPTS

The simplest measure of objective housing affordability is a ratio of house prices

to income (Abelson, 2009). This ratio is the basis for many regulatory definitions of affordable housing, such as the UK's emphasis on lower-income households, assessing affordability based on the "lower quartile house price to income ratio" (Nwuba, 2018). This metric using the median income level is recommended by the World Bank as a key housing indicator.

Nonetheless, this approach overlooks the financing costs associated with homeownership. Furthermore, it tends to disregard rental housing, a segment concerned more with public sector interventions and policies. For most homebuyers, the actual purchase price of an apartment might be less pertinent; instead, mortgage instalments and the required equity for purchase are of a greater significance. Thus, the decrease in mortgage interest rates can offset an apartment price increase in terms of repayment affordability, underscoring the interplay between interest rates and housing costs (Mazáček, 2023).

A more comprehensive approach involves measuring affordability via housing costs, encompassing both mortgage instalments and the time needed to accumulate sufficient equity for the purchase. For home renters' affordability measurement, rent shall be used as housing costs. However, even this measure does not show the relation to alternative costs of renting, and the running costs of housing, maintenance, the currently very important costs of energy consumptions as well as the costs of commuting if the household lives outside the city and the cost of time used for travelling. All these aspects together form the complexity of real housing costs. The Real Housing User Costs developed by Abelson (2009) seem to be a suitable concept for comparing the affordability of housing and work well not only for homeowners but also for home-renters. The real housing costs concept includes all costs related to housing, i.e. mortgage instalments based on real interest rates (nominal interest rates decreased by inflation), maintenance costs reflected in depreciation of housing units, travel costs for commuting to work and the change in property value over time, which is driven only by inflation and thus reflected in the real interest rate-based mortgage instalments. On the other hand, this concept seems very data-heavy to use in practice – especially for presenting the opportunity costs and travel costs. The link between property value and inflation is more theoretical, as the property value growth correlates with inflation and interest rates differently in different countries and in different time horizons

– Taylor (2007), as well as Anari (2002), present the correlation of real estate values and inflation in the long run but conclude that the relation is inelastic in the short run. Comparing the housing costs to income also brings the question of which income the housing costs shall be compared to. As suggested by Abelson (2009), the best way is to define household income as the disposable income of households and to use the median household's income, not the average.

The distinction between understanding housing as a consumption asset versus an investment asset (Benetton, 2023) further influences affordability measurement. Treating mortgage instalments as savings, not just recurrent costs (Abelson, 2009), introduces an investment facet to affordability assessments, while considering housing as a consumption asset blurs the distinction between owned and rented housing in terms of utility.

3.2 PRICE-TO-INCOME RATIOS AND THE CONCEPT OF HOUSING AS AN INVESTMENT ASSET

Certain literature delves into the capital gain aspect of homeownership, emphasizing wealth accumulation through debt repayment and appreciating home value. Gan and Hill (2009) suggest that rising housing prices typically translate to augmented wealth, potentially neutralizing unaffordability across the population. However, this perspective primarily applies to housing purchased as an investment for rental or resale, rather than as a primary residence. Individuals investing in their own homes for habitation often do not consider capital gains during their ownership period, as they live in those housing units and the wealth gains can only materialize upon sale. Households will be extremely risk-averse if they should put their own housing units where they live at risk. The potential wealth effect for the households from owning a house comes in two aspects: first, a subjective safety of having their own place to live as described below – for lower costs over time than renting; and secondly, in the intrageneration wealth transfers (Sunega, 2018), where a significant part of homes purchases is financed from intrageneration wealth transfers and the next generation can benefit from the value appreciation of the housing unit owned by their parents. We can expect that the household generation that owns their housing unit for living does not directly benefit during the holding period from the value increase of their home (either

a value increase in time or an increase through debt repayment); however, the household generation will see the value increase as part of their savings, as the housing unit can be sold, for example, as part of their retirement plan or passed on to the next household generation. The household living in their own housing unit thus needs to put aside a lower percentage of their income as savings, as home ownership generates some savings for the future. Value appreciation of housing units has a negligible impact on monthly mortgage instalments, or the initial equity investment at the time of purchase.

3.3 RENTER HOUSING AND OWNERS-OCCUPIED HOUSING AFFORDABILITY

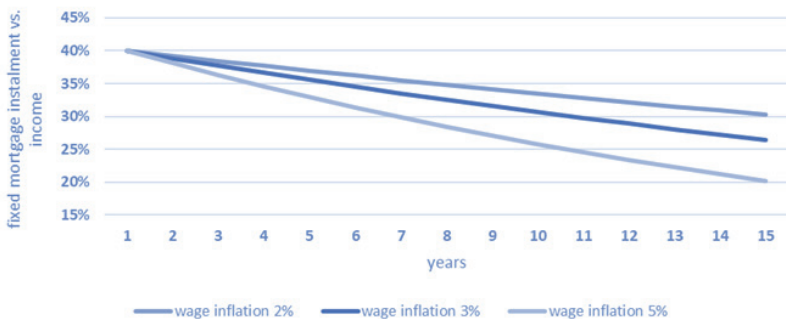
While renters experience rapid and direct responses to affordability challenges due to annual rent adjustments, homeowners are relatively insulated due to mortgage terms, particularly fixed interest rates over extended periods. This differential responsiveness calls for a greater emphasis on rent-to-income ratios when formulating housing affordability policies for renters. This topic is very often omitted in the academic literature and affordable housing policies. Rental housing reflects the current situation on the rental market where tenants are paying the market rent (that can be discounted for several individual reasons based on the relationship between tenants and owners); however, in the case of owner-occupied housing in many countries the households take the mortgage with the fixed interest rate for 10 or even more years, which makes most of their housing costs fixed during the time of the loan repayments while their salaries increase due to inflation. For young buyers their career path generally improves over time, so the household income reflects both inflation and career path, which means that inflation alone is not a good enough indicator to represent the development of a household's financial burden. Furthermore, not only the mortgage interest rate is fixed but also the debt amount is fixed so most of their housing costs will represent a decreasing portion of the household budget over time, and in the long term their loan to value will decrease.

3.4 TIME HORIZON IN HOUSING AFFORDABILITY

When discussing the measures of affordable housing, it is important to emphasi-

ze pure nominal cash flow and the nominal burden of household income due to housing costs. The household budget is affected at present by the nominal expenses. Throughout a family’s lifetime, there can be periods when income is lower, especially when a child is born, and the family relies solely on a single salary, savings and public financial support for mothers. Thus, it’s crucial not to view housing affordability from a one-time perspective. When discussing the affordability of home purchases, a longer-term perspective is necessary. Figure 1 below illustrates the ratio of fixed mortgage instalments to salary that increases by 2%, 3% and 5% p.a. over time. Own housing unaffordability hits only the new buyers, and only rarely the existing owners – this is also supported in Gan (2009). On the other hand, in the case of rental housing, if rents exceed affordability thresholds, most renters are likely to face rent increases soon, given that rents are adjusted annually. Consequently, the rental market needs greater protection against affordability fluctuations compared to the homeowners market. As most of the population facing affordability challenges are renters, the focus on the rent-to-income ratio becomes more important when discussing housing affordability policies.

Fig. 1» Mortgage instalment as a percentage of growing household income

Source: own calculation

3.5. LIMITATIONS OF GENERAL EVIDENCE FOR PRICE-TO-INCOME RATIOS

The general limit for affordable housing measurements resulting from price-to-income ratios or rent-to-income ratios is a misinterpretation and it treats the

results only as arbitrary numbers. These measures also do not account for other associated costs that households must cover. The broader the data used, the more biased and less applicable they become when applied to specific population groups or different locations. The problem is that price-to-income or rent-to-income ratios need to consider various factors such as cultural norms, living standards and national housing standards. The influence of cultural differences, lifestyle and social relationships on housing preferences and behaviour has been highlighted by studies such as Rapoport (2000).

Fig.2» Share of total number of households living in rental housing

Source: own analysis based on data from Eurostat and Deloitte

Figure 2 displays the share of households living in rental housing across various European countries in relation to the number of business centres in each nation. Southern European countries exhibit a lower percentage of rental households than Western European nations. In Central Europe, there is a strong preference for owner-occupied housing, although this is gradually changing. Western European countries have the highest proportion of rental housing, with Germany leading in Europe. The correlation between the number of business centres in a country and the percentage of households in rental housing is evident, suggesting that more business centres often lead to more frequent job-related relocations and less preference for property ownership (for example, Germany has a total of 15 business centres). The fact that mobility requirements are having positive effects on renting is concluded also in Schulz (2014).

Applying any price-to-income thresholds at the European level (for example the 40% hurdle) completely ignores the cultural and life-standard and preferences differences between countries. In Prague, the average share of rent to gross income is around 60% of an individual's average income (Hrubý, 2020), i.e. around 33% in the case

of a two-member household (if both members earn the same amount). In Denmark, this share is 36% and in Malta it is only 12%; however, Denmark is one of the countries with the highest quality of life.

Fig.3» Share of housing costs in a households' disposable income

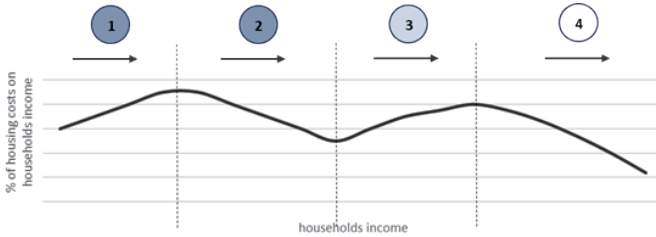
Source: own analysis based on data from Eurostat and Deloitte

Figure 3 presents the percentage of housing costs in the households' disposable income. Generally, the figure demonstrates that the higher the disposable income, the higher the portion of the income spent to cover the housing costs. This observation contradicts the notion of a fixed percentage of income that should be allocated to housing. The premise of a 40% maximum ratio of housing costs can be applied only to certain income groups and specific lifestyles, not as an average across a country or continent. Higher-income households allocate more to housing, children's education etc., as they seek an improved standard of living. The housing cost ratio rises more rapidly with increasing disposable income. This trend has been noted in Choudhury (2015), suggesting that in areas with higher housing prices, household income is also higher. Kenny and Reinke (2011) found that populations with higher education levels spend more on housing, which can drive housing prices up. Therefore, comparing housing affordability based on the same criteria between countries can lead to incorrect conclusions. It is more suitable to assess housing availability within a single state or city over time, considering demographic changes.

Figure 4 below shows the development of housing costs as a percentage of the income. In almost every location there is a well-paid part of the population that spends more than any given threshold of their income on housing because they have decided to do so, and there will be a small part of the population that earns

a significant amount per month and housing costs (even for luxurious housing) represent a minimal share of their income. The measure of affordable housing shall concentrate on groups 1 and 2, partly on group 3 as described in Figure 4.

Fig.4» Development of housing costs as a percentage of income

Source: own analysis

SEGMENT 1:	SEGMENT 2:	530-SEGMENT 3:	SEGMENT 4:
Costs of housing increasing for low-income households is related to decreasing other costs or lowering living standards. Such households often compromise on other expenses, such as food or healthcare, to afford housing,	The declining share of housing costs on the household's income in the first stage applies to the households that compromise a lot on other spendings such as food or healthcare to be able to pay their housing expenses. As their income increases, these households can allocate more to other essential needs while keeping housing costs stable, resulting in a decreasing percentage of housing costs on the household income.	The increasing share of housing costs on the household income can have two reasons: 1) the housing costs have the form of a Giffen asset, so the housing situation is definitely not comfortable but the household can cover other basic needs, which means that any additional income will be invested into housing costs, so with increasing income the housing costs are increasing and thus its share of the income is increasing as well. 2) The housing costs have the form of a luxury asset. The household is satisfied in all the other aspects including savings and they just want to have a better standard of living, although such a standard is not necessarily needed.	The declining curve represents the situation of just a few households, whose income is so high that all needs are satisfied, also the housing standard is fully satisfied so any additional income earned is invested elsewhere or saved, so the share of housing costs on the total household income is decreasing. Any affordable housing policies need to focus just on stage 1 and part 1 of stage 2.

To explain why some European countries have high housing costs compared to household income, we must consider not only cultural and lifestyle differences but also the perception of housing as a necessary commodity versus a luxury asset. We cannot compare the share of housing costs in income for individual countries or different population groups with different living standards.

3.6 RESIDUAL INCOME PERSPECTIVE IN HOUSING AFFORDABILITY MEASUREMENT

The utilization of price-to-income ratios fails to capture the nuanced nature of household spending on housing. Some households want to or have to prioritize housing standards and allocate more resources to this aspect, while others do the opposite. Affordable housing means that the household can afford their other basic needs (Padley, 2018). This concept is called Minimum Income Standards, so there must be a residual income that can be spent on other necessities after the housing costs are paid. The problem is how to define the necessary costs – they should not ensure a mere survival, but also provide the ability to integrate and make use of opportunities in society. However, to define what expenditure the household needs to cover what's necessary in addition to housing costs might be difficult, especially on the aggregated level, as each household has different needs. To deduct just the common basic needs, especially cost of food, healthcare and reasonable savings at different levels for renters and for home-owners is possible also on the aggregated level and gives a much better understanding of the housing affordability changes in time, which also gives a deeper insight into whether there is a need for urgent action by the public authorities or whether the effort should focus more on a long-term solution. The ratio between nominal housing costs and the median disposable household income seems to be the best solution to measure affordability, but after the deduction of other necessary life expenditures; the same is generally concluded in Ben-Shahar (2019), who derives an endogenous measure based on the hedonic index on micro-data on Israeli households, comparing typical housing consumption in a bundle of households stratified by demographic and locational characteristics. This approach is valuable in academic research but too complex and complicated for policymakers, whose approach needs to be more general as demonstrated above.

Tab. 1: »Affordable housing measurements summary table

Affordability measurement	Description
Basic Price-to-income ratio	Apartment price divided by the household income
Basic Rent-to-income ratio	Apartment rent divided by the household income
Price to income ratio including financing costs	Monthly mortgage instalment divided by household income
Real housing using costs to income	Housing costs representing the sum of mortgage instalment (using real interest rates), maintenance costs, housing unit depreciation, value of time commuting to work, opportunity costs) divided by household income
Housing costs to Residual Income	Housing costs divided by the income remaining after the other necessary life expenditures are paid
Nominal Housing costs to Adjusted residual income	Housing costs including nominal mortgage instalment or rent, utilities costs, maintenance cost, costs of commuting divided by the income decreased by taxes, healthcare expenditures, food expenditures, reasonable rate of savings

Housing costs-to-income indicators are generally the most suitable indicators for measuring housing affordability. However, for affordable housing decisions and policies, those ratios shall focus more on rent-to-income indicators, as the rental population is more seriously hit by rent increases as an outcome of changes in the market and economy, while the home-owning population keeps part of their housing costs fixed in the form of mortgage instalments. The income that housing costs are compared to needs to be netted by the deduction of other necessary living expenses – food costs, healthcare expenses, childcare and education. Especially lower-income households are much more burdened by the changes in other expenditures while housing costs remain the same. For example, the inflation of food costs in the EU in 2023 reached almost 18% (Statista) which impacted significantly housing affordability for lower-income households. Housing costs that are used for the comparison need to include all housing costs inc-

cluding finance costs, maintenance and utilities that, due to the change in energy prices in 2022, represent a bigger portion of housing costs and are not generally included in rent-to-income ratios. To define the affordability for given income groups, this approach allows for the calculation of the affordable housing costs and thus can help decide which policies shall be implemented to achieve those affordable housing costs for given groups of households.

4 CONCEPTS OF AFFORDABLE HOUSING POLICIES

In metropolitan environments the rental housing market can be characterized as being close to monopolistic competition (Emmi, 1990). The orthodox economic approach suggests that households will only be paid what aligns with their financial capacity (Padley, 2018; Abelson, 2009). However, limitations arise as some households may exceed their affordable threshold, particularly lower-income households that possess limited alternatives. Such scenarios compel compromises in other consumption domains, potentially generating societal repercussions. Abelson (2009) describes on the example of the Australian market how low housing affordability is not a sign of market imperfections, where the problem is the low household income that is difficult to increase. Abelson (2009) underlines that we cannot mix market efficiency with pure equity of markets. Market efficiency clearly says in its definition that we cannot find a better equilibrium in which someone can do better without someone else doing worse. Assuming minimal vacancy of housing units, the only way of improving the overall situation and utility of everyone in society is increasing the housing supply. In the case of other policies, the improved well-being of housing for certain groups will have a negative impact on housing costs or quality for another population group; however, looking not only at the housing market but on society and economy as a whole, such group can benefit from positive externalities of affordable housing policies such as less crime, better health or more employees in public services.

Within Europe, we can divide affordable and social housing policies into two basic categories. The first is the universal approach when the state guarantees housing (in some form) to all. The residual approach, on the contrary, is without such a guarantee, but the public sector is trying to correct the imperfections of the free market in the area of affordable housing (Berto, 2020).

Affordable housing in high-level form mostly has one of the following forms (Anacker 2019; Abelson 2009):

- a. Housing cost limitations through regulation or additional taxes
- b. Supporting supply by less restriction on the land use and planning process
- c. Supporting demand – making existing housing stock more affordable for the population, subsidising the low-income households in privately owned or rented housing
- d. Supporting construction or refurbishments of current stock that are more sustainable, ESG compliant, and thus the operational costs of housing are lower
- e. Changing not-preferred housing locations into affordable and preferred housing locations – this means mainly the construction of new infrastructure and public transport solutions, subsidizing for land development or urban infrastructure
- f. Modifying or abandoning negative gearing provisions

The majority of studies are focused on the affordability of own housing in the nominal price rather than the affordability of rental housing or taking into consideration the real prices of housing (Abelson, 2009). The affordable housing policies shall focus primarily on the rental housing segment, for the following reasons:

- a. No equity is needed for rental housing for the downpayment and there are no barriers to enter the market on the demand side compared to the own-housing market. For lower income to moderate-income households, it is very difficult to create enough savings to be able to pay the equity part of housing.
- b. Also as described above, on the rental market almost all market participants on the demand side are very quickly hit by the changes in the market or the economy, while on the owner-occupied market, only the new buyers are hit, whereas the existing owner households are hit much less by any changes thanks to the fixed mortgage instalments.
- c. Any affordable housing policy focusing on the own-occupied housing

market shall focus on the supply support and/or on the support of access to financing including the financing support for downpayments for the housing units. Affordable housing policies shall not focus on targeting any discounts on the purchase price of housing for the defined income groups of the population. If someone is in a situation where housing is not affordable, this means that the current situation may change in the future – discounted housing unit ownership is a life-long benefit compared to possibly limited-time unaffordability.

The focus on rental housing as a target for affordable housing policies is also underlined in other academic literature such as Do (2006) or Newman (2018). Any type of affordable housing policy needs to distinguish between a long-term strategy and immediate actions that might be put in place to respond to market shocks (like the energy costs increase in 2022). The author strongly believes that acute interventions of the public sector into housing affordability can be restrictive and even costly for the public segment if they are devised as short-term solutions. However, the longer-term strategic policies should be more supportive than restrictive and, importantly, they shall be cost neutral for the public sector, meaning they- shall not create any costs or they shall create costs that are at the same time an investment , thus earning the public sector a financial return from the housing segment without the cross-section to theoretical savings coming from the positive effect of the affordable housing on the economy and society.

5 CONCLUSION

There is still much research to be done to fully understand affordable housing. This includes finding common ways to measure and define it, so that we can create more complex policies. Researchers should also focus on making affordable housing policies that work well over time and are as cost-neutral for the public sector as possible. To achieve this, we need to look closely at the positive effects of affordable housing and their economic quantification that allows for the evaluation of potential cost neutrality for the public sector in the long term. Affordable housing policies should also primarily concentrate on the rental segment and secondly on the improvements of financing and availability in the home-owners segment.

Although affordable housing is now one of the most timely topics in public sector policies, a unified definition of affordable housing is missing as are the advanced unified measurements of housing affordability. The most suitable and relatively easy to calculate is the housing costs-to-income ratio. Housing costs shall include all costs related to housing including utilities costs, maintenance and financial costs, if applicable. The income shall be represented by the household median disposable income adjusted by the necessary life expenses such as food expenses and healthcare expenses. When discussing affordable housing policies, one should distinguish between immediate affordability issues where the relatively quick short-term deep involvement of the public sector might be right and the longer-term affordability issues where more strategic policy needs to be implemented. To examine the immediate affordability issues, the rent-to-income ratio (median income adjusted by the necessary life expenses) should be used, as the renters are more complexly hit by changes in the market that lead to declined affordability than the homeowners. When measuring housing affordability, cultural as well as income differences need to be reflected and the affordability issues cannot be averaged across countries or even continents. Each nation and culture is specific, therefore, in case of affordability measurements it is more beneficial to review the affordability progress over time than to simply make a comparison between countries as the higher a household's income at a certain level, the bigger the portion they spend on housing.

ACKNOWLEDGEMENT

This work was supported by grant VSE IG FFU 47/2022.

The author would like to thank to doc. Ing. Petr Dvořák, Ph.D. and to doc. RNDr. Jarmila Radová, Ph.D. for their comments and suggestions, which helped improve this paper significantly.

REFERENCES

ABELSON, P. (2009). Affordable housing: Concepts and policies. In: *Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy*, 28(1), pp. 27–38. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.1111/j.1759-3441.2009.00001.x>

- ANACKER, K. B. (2019). Introduction: Housing affordability and affordable housing. In: *International Journal of Housing Policy*, 19(1), pp. 1–16. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.1080/19491247.2018.1560544>
- ANARI, A. & J. KOLARI (2002). House prices and inflation. In: *Real Estate Economics*, 30(1), pp. 67–84.
- BEADLES, A. & W. H. A. E. DIRECTOR The Impacts of Affordable Housing: A Literature Review. Center for Community Engaged Learning – Community Research Extension.
- BELSKY, E. S., J. GOODMAN & R. B. DREW (2005). *Measuring the nation's rental housing affordability problems*. Joint Center for Housing Studies, Graduate School of Design [and] John F. Kennedy School of Government, Harvard University.
- BENETTON, M. (2022). Housing Consumption and Investment: Evidence from Shared Equity Mortgages. In: *The Review of Financial Studies*, 35(8), pp. 3525–3573. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: [doi:10.1093/rfs/hhab119](https://doi.org/10.1093/rfs/hhab119)
- BEN-SHAHAR, D., S. A. Gabriel & R. Golan (2017). Housing affordability and inequality: A consumption-adjusted approach. In: *SSRN Electronic Journal*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3050162>
- BERTO, R. (2020). Affordable Housing Vs. Urban Land Rent in Widespread Settlement Areas. In: *Sustainability* (Basel, Switzerland), 12(8), p. 3129.
- CHOUDHURY, A. H. & N. S. HARTMAN (2015). Regional Differential Wealth Effect on Home Value: A Cross-Sectional Analysis. In: *Journal of Economics and Economic Education Research*, 16(1), pp. 273–290.
- DELOITTE PROPERTY INDEX (2023), [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cz/Documents/real-estate/property-index-2023.pdf>
- DEMARY, M. (2010). The interplay between output, inflation, interest rates, and house prices: international evidence. In: *Journal of Property Research*, 27(1), pp. 1–17.
- DO, T. K. (2006). Rental Housing as Affordable Housing: A Comparative Study of the U.S. and Canada. In: *Housing Studies*, 21(6), pp. 877–894.
- EMMI, P. (1990). Model of monopolistic competition among sectors of a metropolitan housing market, In: *The Netherlands Journal of Housing and Environmental Research*, 5(1), pp. 87–103.
- FAVILUKIS, J., P. MABILLE & S. VAN NIEUWERBURGH (2019). *Affordable*

Housing and City Welfare. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.3386/w25906>

GAN, Q. & R. J. HILL (2009). Measuring housing affordability: Looking beyond the median. In: *Journal of Housing Economics*, 18(2), pp. 115–125.

HARLOE, M. (2011). *The People's Home: Social Rented Housing in Europe and America*. Hoboken: John Wiley & Sons.

HRUBÝ, M. (2020) *Analysis of residential rental housing*. Institute of Strategic Investments, Faculty of Finance and Accounting, University of Economics and Business Administration in Prague.

KALOUSOVÁ, L. (2019). Rent Assistance and Health: Findings From Detroit. In: *Housing Studies*, 34(1), pp. 111–141.

KENNY L. W. & A. REINKE (2011). The role of income in the formation of new cities. In: *Public Choice*, 149, pp. 75–88.

LUBELL, J., R. CRAIN & R. COHEN (2007). Framing the issues—the positive impacts of affordable housing on health. In: *Center for Housing Policy*, 34, pp. 1–34.

LUX, M., P. SUNEGA & I. KÁŽMÉR (2018). Intergenerational financial transfers and indirect reciprocity: Determinants of the reproduction of homeownership in the post-socialist Czech Republic. In: *Housing Studies*, pp. 1–24. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.1080/02673037.2018.1541441>

MACLENNAN, D. (Ed.). (1990). *Affordable housing in Britain and America*. Joseph Rowntree Foundation.

MAZÁČEK, D., & J. PANOŠ (2023). Key determinants of new residential real estate prices in Prague. In: *FFA Working Papers*.

METCALF, G. (2018). Sand Castles before the Tide? Affordable Housing in Expensive Cities. In: *Journal of Economic Perspectives*, 32(1), pp. 59–80. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.1257/jep.32.1.59>

MUELLER, E. J. & J. R. TIGHE (2007). Making the Case for Affordable Housing: Connecting Housing with Health and Education Outcomes. In: *Journal of Planning Literature*, 21(4), pp. 371–385.

NEWMAN, S. J. (2018). Affordable Rental Housing Policy. In: *Housing Policy Debate*, 29(1), pp. 22–24. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.1080/10511482.2018.1506393>

NGUYEN, M. T. (2005). Does Affordable Housing Detrimentially Affect Property Val-

- ues? A Review of the Literature. In: *Journal of Planning Literature*, 20(1), pp. 15–26.
- NWUBA, C. C. & I. U. KALU (2018). Measuring housing affordability: The two approaches. In: *ATBU Journal of Environmental Technology*, 11(1), pp. 127–143.
- OHCHR (2021). *OHCHR and the right to adequate housing..* [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://www.ohchr.org/en/housing>
- OLANREWAJU, A., S. Y. TAN & A. R. ABDUL-AZIZ (2018). Housing providers' insights on the benefits of sustainable affordable housing. In: *Sustainable Development*, 26(6), pp. 847–858.
- PADLEY, M., L. MARSHALL & L. VALADEZ-MARTINEZ (2018). Defining and measuring housing affordability using the Minimum Income Standard. In: *Housing Studies*, 34(8), pp. 1307–1329. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.1080/02673037.2018.1538447>
- POGGIO, T. & C. WHITEHEAD (2017). Social housing in Europe: legacies, new trends and the crisis. In: *Critical Housing Analysis*, 4(1), pp. 1–10.
- POLLACK, C. E., B. A. GRIFFIN & J. LYNCH (2010). Housing affordability and health among homeowners and renters. In: *American Journal of Preventive Medicine*, 39(6), pp. 515–521.
- RAPOPORT, A. (2000). Theory, culture and housing. In: *Housing, Theory and Society*, 17(4), pp. 145–165.
- REYNOLDS, L. (2011). *Shelter Private Rent Watch*. Report 1: Analysis of local rent levels and affordability. London: Shelter.
- RUBIN, R. (2018). Affordable Housing and Resident Health. In: *Journal of Affordable Housing & Community Development Law*, 27(2), pp. 263–317.
- SCHULZ, R., M. WERSING & A. WERWATZ (2013). Renting versus owning and the role of human capital: Evidence from Germany. In: *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 48(4), pp. 754–788. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.1007/s11146-013-9412-5>
- STATISTA DATABASE, [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1286407/eu-food-inflation-rate/>
- STONE, M. E., T. BURKE & L. RALSTON (2011). *The residual income approach to housing affordability: The theory and the practice*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: http://works.bepress.com/michael_stone/7
- STUTZER, A. & B. S. FREY (2008). Stress that doesn't pay: The commuting par-

adox. In: *Scandinavian Journal of Economics*, 110(2), pp. 339–366.

SUNEGA P. & M. LUX (2016), Subjective perception versus objective indicators of overcrowding and housing affordability. In: *J Hous and the Built Environ* 31, pp. 695–717. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10901-016-9496-3>

TSENKOVA, S. (2014). The Social Housing Sector in Prague and Warsaw: Trends and Future Prospects, In: *GeoJournal*, 79(4), pp. 433–447.

YEGANEH, A. J., A. P. MCCOY & S. HANKEY (2019). *Green Affordable Housing: Implications of Costs and Benefits for Municipal Incentives*. [online]. [cit. 2024-01-05]. Available at: <https://doi.org/10.20944/preprints201910.0160.v1>

David Mazáček

Prague University of Economics and Business, Czech Republic

Email: xmazd05@vse.cz

SYMFÓNIA KONFORMITY A POSLUŠNOSTI – KONFORMITA A POSLUŠNOSŤ OČAMI DEJÍN PSYCHOLÓGIE A ICH EFEKT V DIGITÁLNO M VEKU

CONFORMITY AND OBEDIENCE
THROUGH THE LENS OF THE HISTORY
OF PSYCHOLOGY AND THEIR IMPACT
IN THE DIGITAL AGE

Daniel Lenghart

ABSTRACT

This article aims to present basic research on conformity and obedience, which, despite being controversial, have been influential and important aspects explored in psychology and social psychology. Studies by Muzafer Sherif, Solomon Asch and Stanley Milgram, groundbreaking and prominent authors in the history of psychology in the study of conformity and obedience to authority, are presented. One chapter is devoted to the controversies and especially the ethical aspects of the studies by these prominent authors, which have been the subject of scholarly debate and have reinforced the ethical aspect of psychological experiments with human subjects as we know them today. The last two chapters look into the application of these phenomena in the modern digital era, with emphasis on and intersection with the above theories. Also introduced is the lesser-known concept of the panopticon prison, which, despite its origin in the 18th century, represents a significant phenomenon applicable to conformity and obedience in a modern age dominated by technology.

Keywords: history of psychology, social psychology, Muzafer Sherif, Solomon Asch, Stanley Milgram, conformity, obedience, digital echo chambers, panopticon prison

JEL Classification: Y10 – Other

ÚVOD

Konformita je sociálno-psychologický koncept, ktorý sa vzťahuje na tendenciu jednotlivcov prispôbovať svoje presvedčenia, postoje a správanie tak, aby boli v súlade s vnímanými sociálnymi normami alebo očakávaniami v rámci skupiny (Cialdini & Goldstein, 2004). Tento fenomén zohráva kľúčovú úlohu pri pochopení ľudského správania, pričom vrhá svetlo na spôsoby, akými sa ľudia prispôbujú sociálnemu prostrediu, a na vplyv skupinového vplyvu na individuálne rozhodnutia. Význam skúmania konformity v rámci psychológie je zrejмый z jej dôsledkov pre sociálnu harmóniu, skupinovú súdržnosť a udržiavanie spoločenských noriem. Psychológovia tvrdia, že konformita slúži ako sociálne lepidlo, ktoré podporuje pocit spolupatričnosti a spolupráce v rámci spoločenských noriem (Asch, 1951). To je v súlade s Maslowovou hierarchiou potrieb, kde sa za základnú považuje potreba sociálneho prijatia a spolupatričnosti (Maslow, 1943). Keď sa jednotlivci prispôbujú skupinovým normám, posilňujú svoje sociálne väzby, čím prispievajú k celkovej stabilite svojich sociálnych štruktúr.

Skúmanie konformity je dôležité pre pochopenie toho, ako spoločenské očakávania formujú správanie a rozhodovacie procesy jednotlivcov. Teória sociálnej identity predpokladá, že jednotlivci odvodzujú významnú časť svojej identity od skupinovej príslušnosti, čo vedie k motivácii prispôbovať sa skupinovým normám s cieľom udržať si pozitívnu sociálnu identitu (Tajfel a Turner, 1979). Táto perspektíva zdôrazňuje úlohu konformity pri formovaní a posilňovaní skupinových identít, ktoré následne ovplyvňujú konanie jednotlivcov. Okrem toho má štúdium konformity praktické dôsledky v rôznych oblastiach vrátane marketingu, politiky a organizačného správania. Napríklad v marketingu je pochopenie toho, ako sa jednotlivci prispôbujú vnímaným spoločenským trendom, nevyhnutné na vypracovanie účinných reklamných stratégií (Deutsch a Gerard, 1955). Podobne politickí psychológovia tvrdia, že konformita ovplyvňuje verejnú mienku a politické správanie, čím formuje dynamiku demokratických spoločností (Burns a Gimpel, 2000).

Hoci konformita často slúži ako sociálne lepidlo, ktoré podporuje súdržnosť a spoluprácu, má aj potenciálne negatívne účinky na jednotlivcov a spoločnosť. Jedným z významných negatívnych dôsledkov je potlačanie individuality a tvoriv-

vosti. Konformita môže tlačiť na jednotlivcov, aby potlačili svoje jedinečné myšlienky, perspektívy a inovatívne nápady, aby zapadli do zavedených skupinových noriem (Amabile, 1983). Temná stránka konformity sa prejavuje najmä vtedy, keď vedie k škodlivému alebo neetickému správaniu. Jedným z významných príkladov je skupinové myslenie, jav, ktorý identifikoval Irving Janis (1972). Skupinové myslenie vzniká vtedy, keď túžba po skupinovej harmónii a konformite preváži nad kritickým myslením a rozumným rozhodovaním v skupine. To môže viesť k chybným alebo iracionálnym rozhodnutiam, pretože odlišné názory sú potláčané v prospech zachovania konsenzu. Skupinové myslenie bolo zapletené do mnohých historických udalostí, ako napríklad invázia v Zátokke svíň a katastrofa raketoplánu Challenger, pri ktorých boli kritické informácie ignorované alebo prehliadané kvôli tlaku na konformitu v rámci skupiny. Konformita môže prispievať k udržiavaniu sociálnej nespravodlivosti a diskriminácie. Ako uvidíme, Aschove experimenty s konformitou (1951) ukázali, že jednotlivci sa môžu prispôbiť nesprávnemu názoru väčšiny, aj keď sú dôkazy jasné. Táto tendencia prispôsobovať sa nesprávnym informáciám alebo diskriminačným presvedčeniam môže posilniť spoločenské predsudky a nerovnosti. Ďalšou temnou stránkou konformity je rozptýlenie zodpovednosti, známe ako efekt prihliadajúceho (Darley & Latané, 1968). V situáciách, v ktorých je prítomných veľa ľudí, sa jednotlivci môžu prispôbiť nečinnosti ostatných v domnienke, že zodpovednosť prevezme niekto iný. Táto difúzia zodpovednosti môže mať v núdzových situáciách vážne dôsledky, pretože ľudia sa môžu zdržať pomoci alebo zásahu z dôvodu vnímania nedostatku osobnej zodpovednosti.

V podstate, hoci konformita má pozitívne aspekty z hľadiska sociálnej súdržnosti, je nevyhnutné uvedomiť si jej potenciálne temné stránky vrátane potlačenia individuality, uľahčenia skupinového myslenia, udržiavania nespravodlivosti a rozptýlenia zodpovednosti. Konformita je v zložitom gobelíne ľudského správania ako niť, ktorá sa tká v tkanive našich sociálnych interakcií. Pochopenie nuáns toho, prečo jednotlivci často zosúladujú svoje myšlienky a činy s okolím, je už dlho hlavným predmetom psychologického skúmania.

Na druhej strane, poslušnosť ako pojem má veľký význam pre pochopenie ľudského správania, najmä v oblasti psychológie a nie z pozitívneho hľadiska. Odkazuje na akt dodržiavania pokynov alebo príkazov od autority. Zásadná Mil-

gramová práca o poslušnosti voči autorite prispela k objasneniu zložitosti ľudskej poslušnosti (Milgram, 1975). Experimenty ukázali, do akej miery sú jednotlivci ochotní poslúchať autority, aj keď to zahŕňa spôsobenie škody iným (Blass, 1991). Tento výskum bol kľúčový pri zdôrazňovaní sily situačných faktorov pri ovplyvňovaní poslušnosti, pričom sa zdôraznila potreba zohľadniť vzájomné pôsobenie individuálnych dispozícií a vonkajších tlakov (Benjamin a Simpson, 2009). Skúmanie poslušnosti cez prizmu psychológie je kľúčové pre pochopenie dynamiky sociálneho vplyvu a faktorov, ktoré prispievajú k podriadeniu sa autorite. Poskytuje pohľad na mechanizmy, ktoré sú základom poslušnosti, a vrhá svetlo na vzájomné pôsobenie medzi individuálnym konaním a sociálnym kontextom. Okrem toho má štúdium poslušnosti dôsledky pre rôzne oblasti vrátane organizačného správania, etiky a kriminológie. Pochopenie psychologických základov poslušnosti je nevyhnutné na informovanie o intervenciách zameraných na podporu etického správania a zmiernenie negatívnych dôsledkov slepej poslušnosti voči autorite.

Tento článok si dáva za cieľ analyzovať historickú cestu a sleduje vývoj ľudského chápania konformity a poslušnosti prostredníctvom kľúčových míľnikov v oblasti psychológie prostredníctvom analýzy relevantných literárnych zdrojov. Článok rovnako pojednáva o kritike významných výskumov Sheriffa, Asha a Milgrama, ktorí predstavujú pionierov v týchto oblastiach. Článok je zároveň rozšírený o efekt konformity v digitálnom veku a aplikovaný do menej známeho konceptu panoptického väzenia.

1 SVETLÁ, KAMERA, KONFORMITA: SHERIFOVA PEIRKOPNÍCKA CESTA DO SPOLOČENSKÉHO VNÍMANIA

Prelomová práca Muzafera Sherifa v 30. rokoch 20. storočia, najmä jeho štúdie autokinetického efektu, zohrala kľúčovú úlohu pri rozvoji nášho chápania sociálneho vplyvu a konformity. Autokinetický efekt je jav, pri ktorom sa zdá, že sa nehybný svetelný bod v tmavom prostredí pohybuje, a Sherifove experimenty s týmto efektom boli zamerané na skúmanie toho, ako skupinová dynamika formuje vnímanie a správanie jednotlivcov (Sherif, 1936). V Sherifových štúdiách autokinetického efektu boli účastníci umiestnení do tmavej miestnosti a požiadaní, aby odhadli zdanlivý pohyb malého svetelného bodu. Účastníci spočiatku robili individuálne odhady a rozsah odpovedí bol pomerne rôznorodý. Keď sa však

účastníci stretli a boli požiadaní, aby odhadovali spoločne, objavil sa fascinujúci jav (Sherif, 1936). Počas opakovaných pokusov sa individuálne odhady zblížili a vznikla skupinová norma, čo dokazuje silu sociálneho vplyvu na percepčné úsudky. Tieto štúdie položili základy pre pochopenie procesov tvorby noriem a konformity v rámci skupín. Sherifove zistenia poukázali na psychologické mechanizmy, ktoré vedú jednotlivcov k tomu, aby prispôbili svoje presvedčenie a správanie skupinovým normám, najmä v situáciách, keď sú osobné úsudky nejednoznačné alebo neisté (Sherif, 1937). Štúdie autokinetického efektu zdôraznili význam procesov sociálneho porovnávania, pri ktorých jednotlivci používajú reakcie a úsudky iných ako referenčný bod na definovanie reality a vytvorenie spoločného chápania v rámci skupiny.

Okrem toho Sherifova práca o autokinetickom efekte poskytla cenné poznatky o koncepcii informačného vplyvu. K informačnému ovplyvňovaniu dochádza vtedy, keď sa jednotlivci prispôbujú úsudkom skupiny, pretože veria, že skupina má presnejšie informácie, najmä v situáciách neistoty (Cialdini a Goldstein, 2004). Sherif ukázal, že jednotlivci sa pri formovaní vnímania a úsudkov spoliehajú na sociálne podnety, pričom zdôraznil úlohu zdieľaných presvedčení pri formovaní sociálnej reality.

Sherifove štúdie autokinetického efektu tiež vydláždili cestu pre neskorší výskum normatívneho vplyvu, ktorý nastáva, keď sa jednotlivci prispôbujú skupinovým normám, aby získali spoločenský súhlas alebo sa vyhli spoločenskému nesúhlasu (Deutsch & Gerard, 1955). Vytvorením situácie, v ktorej jednotlivci mohli navzájom pozorovať svoje úsudky, Sherif ilustroval, ako normatívne tlaky v skupine môžu viesť k vytvoreniu a udržiavaniu sociálnych noriem, ktoré ovplyvňujú správanie jednotlivcov (Sherif, 1937).

Okrem teoretického prínosu mala Sherifova práca o autokinetickom efekte aj praktické dôsledky. Poskytla základ pre pochopenie sociálnej dynamiky v reálnych kontextoch, ako sú porady poroty, politické rozhodovanie a organizačné správanie. Štúdie o autokinetickom efekte ukázali, že sociálny vplyv sa neobmedzuje len na laboratórne prostredie, ale zasahuje do rôznych aspektov každodenného života (Sherif, 1936).

Zistenia Sherifových autokinetických experimentov sú v súlade so širším výskumom v sociálnej psychológii, ktorý zdôrazňuje vplyv sociálneho vplyvu na

správanie jednotlivca. Aschove experimenty s konformitou (Asch, 1951) ďalej skúmali dynamiku skupinovej konformity a odhalili, do akej miery jednotlivci podľahnú skupinovému tlaku, aj keď sú konfrontovaní so zjavnou pravdou vnímania. Sherifova práca tiež rezonuje s Tajfelovou teóriou sociálnej identity (Tajfel, 1978), ktorá vrhá svetlo na to, ako jednotlivci kategorizujú seba a ostatných do sociálnych skupín, čo ovplyvňuje vnímanie a správanie. Sherifove autokinetické experimenty prispeli k pochopeniu tvorby noriem a skupinovej súdržnosti.

2 OHÝBANIE MYSLE A LÁMANIE ČIAR: ASCHOVE ODHALENIA DYNAMIKY KONFORMITY

Experimenty s konformitou Solomona Ascha v 50. rokoch 20. storočia boli kľúčové pri odhaľovaní toho, do akej miery jednotlivci podliehajú tlaku skupiny pri formovaní svojho vnímania a správania (Asch, 1951). Asch bol ovplyvnený priekopníckou prácou Muzafera Sherifa, najmä Sherifovými autokinetickými experimentmi, ktoré ukázali, ako sa jednotlivci prispôsobujú skupinovému pohľadu v situáciách nejednoznačného vnímania (Sherif, 1936). Zatiaľ čo Sherifova práca sa zameriavala na vplyv sociálneho vplyvu v nejednoznačných situáciách, Asch sa snažil skúmať konformitu v jednoznačnejších a priamejších úlohách.

Aby sme pochopili dizajn experimentov Solomona Ascha a úlohu skupinového tlaku pri formovaní správania jednotlivcov, je nevyhnutné vziať do úvahy Aschovu zásadnú prácu o sociálnej konformite. Aschove experimenty uskutočnené v 50. rokoch 20. storočia sa zameriavali na vplyv skupinového tlaku na rozhodovanie jednotlivcov. Experimenty zahŕňali účastníkov, ktorí posudzovali dĺžku čiar, a odhalili, do akej miery sa jednotlivci prispôbovali skupinovému názoru, aj keď boli tieto názory zjavne nesprávne (Oden et al., 2006).

Aschove experimenty boli charakteristické svojím kontrolovaným a systematickým dizajnom, ktorý využíval dizajn medzi skupinami a v rámci skupín na posúdenie vplyvu skupinového tlaku na konformitu. Účastníci boli zaradení do skupín, v ktorých väčšina členov, ktorí boli konfidantmi, dôsledne poskytovala nepresné úsudky. Rozhodujúca manipulácia spočívala v porovnaní individuálneho úsudku účastníka s úsudkom jednohlasne nesprávnych úsudkov skupiny (Asch, 1951). Kontrolovaný a štandardizovaný charakter experimentov umožnil izolovať účinky skupinového tlaku na individuálne rozhodovanie. Úloha sku-

pinového tlaku pri formovaní správania jednotlivcov sa stala zrejmom vďaka nápadnej miere konformity pozorovanej v Aschových štúdiách. Dokonca aj keď boli účastníkom predložené jednoznačné a jednoduché perцепčné úlohy, prítomnosť jednomyseľnej nesprávnej väčšiny viedla mnohých účastníkov k tomu, aby sa prispôbili a sami poskytovali nesprávne odpovede (Asch, 1951). Tento jav ukázal silu sociálneho vplyvu pri formovaní individuálneho správania, pričom zdôraznil sklon podriadiť sa skupinovému konsenzu napriek zjavnej správnosti vlastného úsudku.

Aschov výskum mal trvalý vplyv na sociálnu psychológiu, najmä na pochopenie dynamiky skupinového vplyvu na správanie jednotlivcov. Experimenty preukázali silný vplyv sociálneho tlaku na formovanie individuálnych názorov a rozhodnutí (Kyrilias a Michael, 2016). Aschova práca poukázala na prevahu konformity v skupinových situáciách, pričom značná časť jednotlivcov sa podriadila názoru väčšiny, aj keď bol v rozpore s ich vlastným vnímaním (Brandstetter et al., 2014).

Ďalší výskum v sociálnej psychológii skúmal rôzne faktory ovplyvňujúce konformitu (na základe Ashových zistení), ako je veľkosť väčšiny, jednomyseľnosť skupiny a prítomnosť nesúhlasného hlasu (Bond & Smith, 1996). Aschove experimenty podnietili diskusie o podmienkach, za ktorých je väčšia alebo menšia pravdepodobnosť, že sa jednotlivci prispôbia, čím sa prehĺbilo naše chápanie zložitej súhry medzi autonómiou jednotlivca a vplyvom skupiny.

Jedným z hlavných faktorov, ktoré ovplyvňujú konformitu v skupine je existencia sociálnych noriem. (Cialdini & Goldstein, 2004). Jednotlivci sa často prispôbujú zavedeným normám, aby získali spoločenský súhlas a vyhli sa spoločenskému odmietnutiu. To sa zhoduje so zisteniami Aschových klasických štúdií (Asch, 1951), v ktorých účastníci preukázali tendenciu prispôbiť sa väčšinovému názoru, aj keď bol objektívne nesprávny.

Veľkosť skupiny zohráva kľúčovú úlohu pri formovaní úrovne konformity. Výskum Bonda a Smitha (1996) naznačuje, že konformita má tendenciu rásť s väčšou veľkosťou skupiny. Tlak na konformitu sa vo väčších skupinách zosilňuje, pravdepodobne v dôsledku zvýšenej túžby po spoločenskom prijatí.

Súdržnosť skupiny, ktorá odráža mieru blízkosti medzi jej členmi, ovplyvňuje konformitu. Hogg a Turner (1987) navrhli teóriu sociálnej identity, pričom

zdôraznili, že jednotlivci sa s väčšou pravdepodobnosťou prispôbia, ak sa silno identifikujú so súdržnou skupinou. Potreba skupinovej harmónie a spolupatričnosti môže prevážiť nad individuálnym nesúhlasom.

3 ŠOKUJÚCO POSLUŠNÍ: MILGRAMOVÉ ELEKTRICKÉ POSTREHY NA ĽUDSKÚ POSLUŠNOSŤ

Štúdie poslušnosti Stanleyho Milgrama, ktoré uskutočnil začiatkom 60. rokov 20. storočia, patria k najznámejším experimentom v dejinách psychológie a osvetľujú silný vplyv autority na ľudské správanie (Milgram, 1963).

Milgram navrhol kontrolovaný laboratórny experiment s cieľom zistiť, do akej miery sa jednotlivci podriadia autoritám, aj keď ich konanie je v rozpore s ich morálnymi zásadami. Štúdia zahŕňala tri hlavné roly: experimentátora (autorita), učiteľa (účastník) a žiaka (konfident). Účastníkom bolo povedané, že sú súčasťou štúdie o učení a pamäti, a mali za úlohu dávať žiakovi elektrické šoky vždy, keď urobil chybu počas pamäťovej úlohy. Kľúčovým prvkom podvodu bol falošný generátor šokov, ktorý žiakovi spôsoboval čoraz silnejšie elektrické šoky. Šoky neboli skutočné, ale žiak (konfident) sa presvedčivo správal, akoby pociťoval bolesť a utrpenie. Experimentátor, ktorý bol tiež konfidentom, zohrával kľúčovú úlohu pri vydávaní pokynov učiteľovi, aby pokračoval vo vydávaní šokov, aj keď boli zjavné známky odporu alebo nepohodlia. Milgram menil blízkosť učiaceho sa k učiteľovi, pričom manipuloval s tým, či sa učiteľ a učiaci sa nachádzali v tej istej miestnosti alebo boli oddelení priečkou. Cieľom tejto variácie bolo preskúmať, ako fyzická vzdialenosť ovplyvňuje ochotu účastníkov podávať šoky. Výsledky boli prekvapujúce a odhalili vysokú mieru poslušnosti účastníkov. Mnohí účastníci pokračovali v podávaní šokov napriek zjavnému utrpeniu žiaka a prosbám o zastavenie experimentu. Milgram dospel k záveru, že jednotlivci sú pozoruhodne ochotní nasledovať autority, aj keď to znamená spôsobenie škody iným. (Milgram, 1963).

Milgramove experimenty vyvolali etické kontroverzie kvôli psychickému utrpeniu účastníkov. Kritici tvrdili, že štúdia neobsahovala riadny informovaný súhlas a vystavila účastníkov zbytočnej psychickej ujme (Blass, 1999). Milgramove štúdie poslušnosti mali trvalý vplyv na psychológiu, ovplyvnili diskusie o etike vo výskume, povahe autority a možnosti jednotlivcov podriaďiť sa škodlivým poky-

nom. Etické obavy, ktoré vyvolali Milgramove experimenty, podnietili zvýšenú kontrolu a dodržiavanie etických smerníc v psychologickom výskume.

4 DIGITÁLNE ECHO KOMORY: OHLAS KONFORMITY A POSLUŠNOSTI V DIGITÁLNOM VEKU

Platformy sociálnych médií sa stali silnými nástrojmi normatívneho ovplyvňovania, ktoré formujú správanie a postoje jednotlivcov. Neustále vystavenie kurátorskému obsahu a aktivitám rovesníkov na platformách ako Facebook a Instagram prispieva k normatívnemu sociálnemu vplyvu (Cialdini a Goldstein, 2004). Používatelia sa často prispôbujú vnímaným sociálnym normám a svoje správanie zosúladujú s tým, čo je v ich online sieťach prezentované ako spoločensky prijateľné.

Používanie algoritmov na platformách sociálnych médií ovplyvňuje informačné kanály a odporúčania používateľov, čo prispieva ku konformite správania na internete (Kramer et al., 2014). Algoritmická kuratíva smeruje používateľov k obsahu, ktorý je v súlade s ich predchádzajúcim správaním a preferenciami, čím vytvára digitálne prostredie, ktoré podporuje konformitu so zaužívanými vzorcami. Viditeľnosť konania používateľov na platformách sociálnych médií vytvára digitálne panoptikum, kde sa jednotlivci prispôbujú očakávaniam svojho online publika (Marwick a Lewis, 2017). Túžba po spoločenskom schválení a strach zo sociálneho vylúčenia vedú používateľov k tomu, aby sa prispôbovali prevládajúcim normám, ako to dokazuje výskum Leeho et al. (2015) o sebareprezentácii a sociálnej konformite na sociálnych médiách.

Najmä politické názory sa formujú prostredníctvom online platforiem. Štúdia Barberá et al. (2015) zistila, že vystavenie politickému obsahu na sociálnych médiách významne ovplyvňuje politické postoje a správanie. Používatelia sa často prispôbujú prevládajúcim politickým názorom v rámci svojich online komúní, čo ilustruje silu sociálnych médií pri formovaní kolektívnych názorov.

Turkleyová (2013) v knihe „Alone Together (Sami spolu)“ hovorí o tom, že technológia viedla k zvýšeniu očakávaní od nej a zníženiu závislosti od ľudskej interakcie, čo môže mať vplyv na konformitu a poslušnosť. Carr sa vo svojej práci „The Shallows“ (2020) zaoberá vplyvom internetu na kognitívne procesy, ktoré by mohli ovplyvniť náchylnosť jednotlivcov ku konformite a poslušnosti. Pariserova práca „The filter bubble“ (2012) vrhá svetlo na to, ako môže perso-

nalizovaný internetový obsah formovať perspektívy jednotlivcov a potenciálne ovplyvňovať ich konformitu k určitým ideológiám. Na druhej strane, sociálne médiá sú tiež katalyzátorom digitálneho aktivizmu, v ktorom jednotlivci spoločne spochybňujú zavedené normy a autority (Tufecki, 2018). The Arab Spring a rôzne sociálne hnutia ukazujú, ako môžu sociálne médiá uľahčiť neposlušnosť a odpor voči autorite.

Dôsledky technológie na konformitu a poslušnosť sú hlboké. Digitálny vek priniesol nové formy sociálnej kontroly a vplyvu, čo vyvoláva etické obavy týkajúce sa súkromia, manipulácie a potenciálu komôr ozveny (echo chambers). Vedci ako Sunstein (2017) zdôrazňujú riziká spojené s online komorami ozveny, v ktorých sa jednotlivci prispôbujú polarizovaným názorom, čo obmedzuje vystavenie rôznym perspektívam.

5 VŠEVEDIACE OKO: KONFORMITA A POSLUŠNOSŤ V PANOPTICKOM PROSTREDÍ

Koncept panoptikonského väzenia, ktorý v 18. storočí navrhol Jeremy Bentham, mal hlboký vplyv na chápanie moci, dohľadu a disciplíny. Konštrukcia panoptika s centrálnou pozorovacou vežou umožňujúcou neustály dohľad sa spája s myšlienkou disciplíny a poslušnosti. Foucault, ovplyvnený Benthamovým Panoptikom, zdôrazňoval úlohu moci, vedomostí a vzdelania pri vytváraní poslušných jednotlivcov. Panoptikum podľa neho funguje ako mechanizmus sociálnej kontroly, v ktorom sa jednotlivci pod hrozbou všadeprítomného dohľadu prispôbujú očakávaným normám (Stoycheff et al., 2018). Okrem toho sa panoptikum spája s pestovaním disciplíny a konformity, keď sa od skupiny ľudí vyžaduje podobné správanie (Dillard-Wright, 2019).

Foucault (1975) sa panoptikom podrobne zaoberal vo svojom zásadnom diele „Disciplína a trest“, kde tvrdil, že panoptikum predstavuje mocný mechanizmus sociálnej kontroly. Tvrdil, že samotná možnosť byť v každom okamihu pozorovaný núti jednotlivcov prispôbovať sa spoločenským normám, internalizovať pohľad autority. Táto internalizácia dohľadu vedie k tomu, čo Foucault nazval „panoptickým pohľadom“, keď jednotlivci regulujú svoje správanie v dôsledku internalizovaného pocitu, že sú sledovaní.

Milgramove (1974) slávne experimenty s poslušnosťou ďalej ilustrujú vplyv

autority na ľudské správanie. Hoci tieto experimenty priamo nesúvisia s panoptikom, ukazujú, do akej miery sa jednotlivci môžu podriaadiť autoritám, a to aj vtedy, keď to zahŕňa ubližovanie iným. Súvislosť spočíva v dynamike moci obsiahnutej v Panoptikone aj v Milgramových experimentoch, ktoré zdôrazňujú úlohu autority pri formovaní konformity a poslušnosti.

Vychádzajúc z Foucaultových myšlienok, Lyon (1994) skúmal moderné dôsledky Panoptikonu vo svojej práci „Elektronické oko: Vzostup spoločnosti pod dohľadom.“ Lyon tvrdil, že súčasné technológie dohľadu, ako sú kamery CCTV a elektronické monitorovanie, upevňujú princípy panoptika tým, že vytvárajú pocit neustáleho pozorovania vo verejnom priestore. Toto rozšírenie panoptického pohľadu do každodenného života ešte viac posilňuje konformitu prostredníctvom strachu z toho, že budeme kontrolovaní.

Význam panoptika presahuje fyzické priestory a týka sa aj digitálnych oblastí. Lyon a Zureik (1996) vo svojom článku „Počítače, dohľad a súkromie“ skúmali paralely medzi fyzickým a elektronickým dohľadom. Zdôraznili, ako sa princípy panoptikonu prejavujú v online prostredí, kde sú aktivity jednotlivcov monitorované a sledované, čo vedie k samoregulácii a konformite vo virtuálnom priestore.

V digitálnej ére sa panoptikum spája s myšlienkou dohľadu a kontroly, najmä v kontexte moderných technológií a spoločenských štruktúr (Matsui, 2021; Urry, 2008). Konštrukcia panoptika zameraná na zabezpečenie neustálej viditeľnosti a pocitu, že je sledované, sa spája s kontrolou času a priestoru jednotlivcov (Matsui, 2021). Tento koncept sa rozšíril aj na digitálnu oblasť, kde sa technológie a kapitalizmus dohľadu prirovnávajú k modernému panoptikonu, ktorý vykonáva kontrolu a vplyv nad jednotlivcami (Matsui, 2021; Urry, 2008).

Vývoj digitálnych technológií umožnil bezprecedentné možnosti dohľadu, ktoré pripomínajú centrálnu pozorovateľňu panoptika. Štúdie Lyona (2018) sa zaoberajú zložitou dohľadom v digitálnom veku a skúmajú, ako nové technológie prispievajú k výkonu moci prostredníctvom monitorovania a zhromažďovania údajov. Rozšírenosť platformami sociálnych médií predstavuje súčasnú formu panoptika, v ktorom sa jednotlivci dobrovoľne zúčastňujú na sebazapozorovaní (Van Dijck, 2014). Toto digitálne panoptikum, ako o ňom hovoria Marwick a Lewis (2017), funguje prostredníctvom sebaopozorovania a neustálej viditeľnosti osobných informácií na online platformách.

Digitálne platformy využívajú algoritmy na riadenie, ovplyvňujú správanie používateľov prostredníctvom personalizovaného obsahu a cielenej reklamy (Tufekci, 2015). Toto algoritmické riadenie, ktoré skúma Pasquale (2015), vytvára istú formu panoptika, v ktorom sú jednotlivci jemne usmerňovaní a ovplyvňovaní neviditeľnými mechanizmami algoritmov. Digitálne panoptikum je spojené s pestovaním konformného správania online. Trottier a Lyon (2012) hovoria o koncepcii „sociálneho triedenia“ prostredníctvom dohľadu nad údajmi, keď sú jednotlivci kategorizovaní na základe ich správania online, čo vedie k určitej forme digitálnej konformity v rámci špecifických skupín.

Dôsledky digitálneho panoptika vyvolávajú obavy týkajúce sa ochrany osobných údajov a individuálneho odporu. Nissenbaum (2010) skúma výzvy týkajúce sa súkromia v digitálnom veku a zdôrazňuje, že jednotlivci musia zvládnuť napätie medzi túžbou po súkromí a tlakom digitálneho dohľadu.

6 KRITIKA A KONTROVERZIE

Štúdium konformity a poslušnosti, hoci má zásadný význam pre pochopenie ľudského správania, sa nezaobišlo bez kritiky a kontroverzií, najmä pokiaľ ide o etické aspekty, zovšeobecnenie a reprodukovateľnosť kľúčových experimentov, ktoré uskutočnili Sherif, Asch a Milgram. Jedna z hlavných kritik sa týka etických dôsledkov vykonávania experimentov, ktoré zahŕňajú klamanie účastníkov alebo vyvolávanie stresu. Milgramove experimenty s poslušnosťou, pri ktorých účastníci verili, že im podávajú potenciálne škodlivé elektrické šoky, boli široko diskutované pre ich etické problémy (Blass, 1991). Kritici tvrdia, že emocionálny stres, ktorý účastníci zažili, môže mať trvalé následky, a spochybňujú etické opodstatnenie takýchto štúdií.

Zovšeobecnenie výsledkov klasických experimentov s konformitou a poslušnosťou je predmetom diskusií. Napríklad Aschove štúdie posudzovania línie čelili kritike týkajúcej sa umelosti laboratórneho prostredia a kultúrnej zaujatosti obsiahnutej v skupine účastníkov (Bond a Smith, 1996). Kritici tvrdia, že správanie pozorované v kontrolovanom prostredí nemusí presne odrážať dynamiku konformity v reálnom svete, čo obmedzuje vonkajšiu platnosť týchto štúdií.

Reprodukovateľnosť, základný kameň vedeckého skúmania, je v tejto oblasti spornou otázkou. Niektoré klasické experimenty vrátane Sherifovej štúdie

autokinetického efektu čelili problémom pri replikácii (Pashler a Harris, 2012). Najmä replikovanie Milgramových experimentov sa ukázalo ako náročné, pričom rozdiely vo výsledkoch pri rôznych pokusoch vyvolávajú otázky o spoľahlivosti a robustnosti pôvodných zistení (Burger, 2009). Navyše, efekt malého sveta, ktorý spopularizoval Milgramov experiment, bol predmetom záujmu v diskusiách o zovšeobecniteľnosti zistení (Thiriot, 2020).

Diskutovalo sa o kultúrnych a rodových predsudkoch vo výskume konformity. Metaanalýza Smitha a Bonda (1998) odhalila kultúrne rozdiely v konformite, čo naznačuje, že tendencia ku konformite môže byť ovplyvnená kultúrnymi normami. Okrem toho boli vyjadrené obavy týkajúce sa rodového zloženia vzoriek účastníkov týchto štúdií, čo spochybňuje zovšeobecniteľnosť zistení na rôzne populácie.

ZÁVER

Záverom možno konštatovať, že skúmanie sociálneho vplyvu a konformity prostredníctvom prác Muzafera Sherifa, Solomona Ascha a Stanleyho Milgrama poskytlo neoceniteľné poznatky o zložitej dynamike ľudského správania v skupinovom prostredí. Sherifove priekopnícke štúdie o autokinetickom efekte poukázali na silu sociálneho vplyvu pri formovaní vnímania a utváraní skupinových noriem, čím položili základ pre pochopenie informačného aj normatívneho vplyvu. Sherifov výskum prispel nielen k teoretickým rámcom, ale ponúkol aj praktické dôsledky pre reálne kontexty, ako sú porady poroty a organizačné správanie.

Na základe Sherifovej práce sa Solomon Asch vo svojich experimentoch venoval explicitnej dynamike konformity a odhalil, do akej miery jednotlivci podliehajú skupinovému tlaku aj v situáciách, keď je vnímanie jednoznačne presné. Aschov systematický dizajn osvetlil úlohu skupinového tlaku pri formovaní individuálneho rozhodovania a podnietil diskusie o faktoroch ovplyvňujúcich konformitu, ako je veľkosť skupiny a jednomyselnosť väčšiny. Aschov trvalý vplyv na sociálnu psychológiu sa rozširuje na súčasný výskum, ktorý skúma podmienky, za ktorých je pravdepodobnosť, že sa jednotlivci prispôbia, väčšia alebo menšia, a poskytuje jemné pochopenie zložitej súhry medzi autonómiou jednotlivca a vplyvom skupiny.

Štúdie Stanleyho Milgrama o poslušnosti, hoci boli eticky kontroverzné, odhalili šokujúci rozsah, v akom sú jednotlivci ochotní podriaďiť sa autoritám, aj keď to zahŕňa spôsobenie škody. Milgramov kontrolovaný laboratórny experiment ukázal silný vplyv autority na ľudské správanie a podnietil pokračujúce diskusie o etike vo výskume, povahe autority a individuálnom dodržiavaní škodlivých pokynov. Spoločné príspevky Sherifa, Ascha a Milgrama spoločne formovali krajinu sociálnej psychológie a ponúkli hlboký pohľad na sily, ktoré poháňajú konformitu, poslušnosť a sociálny vplyv v rôznych a komplexných ľudských kontextoch.

V kontinuite chápania konformity, poslušnosti a ich vyvíjajúcej sa dynamiky pridáva skúmanie vplyvu digitálneho veku na ľudské správanie k príbehu, ktorý vytvorili Sherif, Asch a Milgram, ďalšiu vrstvu zložitosti. Tak ako Sherifove autokinetické experimenty odhalili silu skupinového vplyvu na individuálne vnímanie a Aschove štúdie posudzovania línií ukázali silu konformity pri explicitných úlohách, digitálne komory ozveny a algoritmické vplyvy platformami sociálnych médií sú príkladom súčasného prejavu týchto psychologických javov. Paralely medzi viditeľnosťou činností na platformách sociálnych médií a konceptom panoptikonu zdôrazňujú pretrvávajúcu tému konformity tvárou v tvár vnímanému dohľadu, či už digitálnemu alebo fyzickému.

Pojem digitálne panoptikum, ovplyvnený Foucaultovými myšlienkami a rozšírený súčasnými vedcami, vystihuje stále prítomný dohľad v online sfére. Vytvára spojenie medzi neustálou viditeľnosťou osobných informácií na platformách sociálnych médií a internalizovaným pocitom, že sme sledovaní, podobným Foucaultovmu „panoptickému pohľadu“. Toto digitálne panoptikum, ktoré uľahčujú pokročilé technológie a algoritmické riadenie, nielenže odráža dynamiku moci, ktorá je vlastná tradičným panoptikám, ale tiež zdôrazňuje úlohu konformity vo virtuálnom priestore. Keďže sa jednotlivci dobrovoľne zúčastňujú na samonákupe, riadenom neviditeľnými algoritmami, čoraz zreteľnejšie sa prejavuje nuansovaná súhra medzi autonómiou, konformitou a vplyvmi digitálneho panoptika.

Okrem toho digitálne panoptikum, ako o ňom hovoria Marwick a Lewis, funguje prostredníctvom sebaaprezradenia a neustálej viditeľnosti osobných informácií na online platformách. To je ozvenou Milgramových experimentov, v ktorých boli jednotlivci ochotní podávať šoky pod dohľadom autority. Digitálna éra

zavádza novú paradigmu konformity, v ktorej sa jednotlivci pohybujú v napätí medzi túžbou po súkromí a tlakom digitálneho dohľadu, ako zdôrazňuje Nissenbaum. Rozvíjajúce sa prostredie technológií so svojou schopnosťou formovať vnímanie a správanie posilňuje zastrešujúcu tému konformity a poslušnosti, ktorá spája historické experimenty Sherifa, Ascha a Milgrama so zložitostou súčasného digitálneho veku.

REFERENCIE

- AMABILE, T. M. (1983). The social psychology of creativity: A componential conceptualization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(2), pp. 357–376. ISSN: 1939-1315.
- ASCH, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgments. In: GUETZKOW, H. (Ed.). *Groups, leadership and men; research in human relations* (pp. 177–190). Lancaster: Carnegie Press. ISBN: 978-0608112718.
- BARBERÁ, P., JOST, J. T., NAGLER, J., TUCKER, J. A. and BONNEAU, R. (2015). Tweeting from left to right: Is online political communication more than an echo chamber? *Psychological Science*, 26(10), pp. 1531–1542. ISSN: 1467-9280.
- BENJAMIN, L. T. and SIMPSON, J. A. (2009). The power of the situation: the impact of milgram's obedience studies on personality and social psychology. *American Psychologist*, 64(1), pp. 12-19. ISSN: 1935-990X.
- BLASS, T. (1991). Understanding behavior in the Milgram obedience experiment: The role of personality, situations, and their interactions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(3), pp. 398–413. ISSN: 1939-1315.
- BLASS, T. (1999). The Milgram Paradigm after 35 years: Some things we now know about obedience to authority. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(5), pp. 955–978. ISSN: 1559-1816.
- BOND, R. and SMITH, P. B. (1996). Culture and conformity: A meta-analysis of studies using Asch's (1952b, 1956) line judgment task. *Psychological Bulletin*, 119(1), 111–137. ISSN: 1939-1455.
- BRANDSTETTER, J., RÁCZ, P., BECKNER, C., SANDOVAL, E. B., HAY, J. and BARTNECK, Ch. (2014). A peer pressure experiment: recreation of the asch conformity experiment with robots. In: BURGARD, W. et al. (Eds.). *IEEE/RSJ*

International Conference on Intelligent Robots and Systems (pp. 1335-1340). ISBN: 978-1-4799-6934-0.

BURGER, J. M. (2009). Replicating Milgram: Would people still obey today? *American Psychologist*, 64(1), pp. 1–11. ISSN: 1935-990X.

BURNS, N. and GIMPEL, J. G. (2000). Economic insecurity, prejudicial stereotypes, and public opinion on immigration policy. *Political Science Quarterly*, 115(2), pp. 201–225. ISSN: 1538-165X.

CARR, Nicholas. (2020). *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. New York: W. W. Norton & Company. ISBN: 978-0393357820.

CIALDINI, R. B. (2007). Descriptive social norms as underappreciated sources of social control. *Psychometrika*, 72(2), pp. 263–268. ISSN: 0033-3123.

CIALDINI, R. B. and GOLDSTEIN, N. J. (2004). Social influence: Compliance and conformity. *Annual Review of Psychology*, 55, pp. 591–621. ISSN: 0066-4308.

DARLEY, J. M. and LATANE, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(4, Pt.1), pp. 377–383. ISSN: 1939-1315.

DEUTSCH, M. and GERARD, H. B. (1955). A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(3), 629–636. ISSN: 0096-851X.

DILLARD WRIGHT, J. (2019). Electronic health record as a panopticon: a disciplinary apparatus in nursing practice. *Nursing Philosophy*, 20(2), pp. 1–9. ISSN: 1466-769X.

FOUCAULT, M. (1975). *Discipline and Punish: the birth of the prison*. New York: Vintage Books. ISBN: 978-0140137224.

HOGG, M. A. and TURNER, J. C. (1987). Intergroup behaviour, self-stereotyping and the salience of social categories. *British Journal of Social Psychology*, 26(4), 325–340. ISSN: 2044-8309.

JANIS, I. L. (1972). *Victims of groupthink: A psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin. ISBN: 978-0395140444.

KEVIN, O., TERRENCE, P. I. and STAHL, J. (2006). Social influence in a distributed simulation. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*, 50(17), pp. 1779–1783. ISSN: 2169-5067.

KRAMER, A. D. I., GUILLORYII, J. E. and HANCOCK, J. T. (2014). Experi-

- mental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks. *PNAS Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 111(24), pp. 8788–8790.
- KYRLITSIAS, Ch. and MICHAEL, D. (2016). Influence by others' opinions: social pressure from agents in immersive virtual environments. In: HÖELLERER, T., INTERRANTE, V., LÉCUYER, A and SUMA, E. (Ed.). *IEEE Virtual Reality* (pp. 213–214). ISBN: 978-1-5090-0836-0.
- LEE, E., LEE, J. A., MOON, J. H. and SUNG, Y. (2014). Pictures speak louder than words: Motivations for using Instagram. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 18(9), 552–556. ISSN: 2152-2723.
- LYON, D. (1994). *The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press. ISBN: 978-0816625154.
- LYON, D. (2018). *The Culture of Surveillance: Watching as a Way of Life*. Cambridge: Polity Press. ISBN: 978-0745671734.
- LYON, D. and ZUREIK, E. (1996). *Computers, Surveillance, and Privacy*. Minneapolis: University of Minnesota Press. ISBN: 978-0816626533.
- MARWICK, A. and LEWIS, R. (2017). *Media manipulation and disinformation online*. New York: Data Society Research Institute.
- MASLOW, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), pp. 370–396. ISSN: 0033-295X.
- MATUSI, E. (2021). Where have your time and space gone? an analysis of technology addiction, surveillance capitalism, and the modern panopticon. *Malim: Jurnal Pengajian Umum Asia Tenggara (Sea Journal of General Studies)*, 22(1), pp. 153–162. ISSN: 2289-5183.
- MILGRAM, S. (1963). Behavioral Study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), pp. 371–378. ISSN: 0096-851X.
- MILGRAM, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. London: Tavistock.
- MILGRAM, S. (1975). Obedience to authority: an experimental view. *Contemporary Sociology*, 6(4), p. 613. ISSN: 1939-8638.
- NISSENBAUM, H. (2010). *Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life*. California: Stanford University Press. ISBN: 978-0804752367.
- PARISER, E. (2012). *The filter bubble: how the new personalized web is changing*

- what we read and how we think*. London: Penguin Books. ISBN: 978-0143121237.
- PASHLER, H. and HARRIS, C. R. (2012). Is the Replicability Crisis Overblown? Three Arguments Examined. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6), pp. 531–536. ISSN: 1467-9280.
- PASQUALE, F. (2015). *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN: 978-0674970847.
- SHERIF, M. (1936). *The psychology of social norms*. New York: Harper.
- SHERIF, M. (1937). An experimental approach to the study of attitudes. *Sociometry*, 1, 90–98. ISSN: 2325-7938.
- STOYCHEFF, E., LIU, J., XU, K. and WIBOWO, K. (2019). Privacy and the Panopticon: Online mass surveillance's deterrence and chilling effects. *New Media & Society*, 21(3), pp. 602–619. ISSN: 1461-4448.
- SUNSTEIN, C. R. (2017). *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. New Jersey: Princeton University Press. ISBN: 978-0691180908.
- TAJFEL, H. and TURNER, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In: AUSTIN, W. G. and WORCHEL, S. (Eds.). *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–37). Monterey: Brooks/Cole. ISBN: 978-0818502781.
- TAJFEL, Henri. (1978). Social Categorization, Social Identity and Social Comparison. In: TAJFEL, H. (Ed.). *Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 61–76). London: Academic Press. ISBN: 978-0126825503.
- THIRIOT, S. (2020). Small world is not enough: Criteria for network choice and conclusiveness of simulations. *ArXiv*, abs/2002.03717.
- TROTTIER, D. and LYON, D. (2012). Key features of a social media surveillance. In: FUCHS, Ch., BOERSMA, K., ALBRECHTSLUND, A. and SANDOVAL, M. (Ed.). *The internet and surveillance: the challenge of web 2.0 and social media* (pp. 89–105). New York: Routledge. ISBN: 978-0415891608.
- TUFEKCI, Z. (2015). Algorithmic harms beyond Facebook and Google: Emergent challenges of computational agency. *Colorado Technology Law Journal*, 13(2), pp. 203–217. ISSN: 2374-9032.
- TUFEKCI, Z. (2018). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University Press. ISBN: 978-0274756650.

TURKLE, S. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books. ISBN: 978-0465031467.

URRY, J. (2008). Climate change, travel and complex futures. *The British Journal of Sociology*, 59(2), pp. 261–279. ISSN: 1468-4446.

VAN DIJCK, J. (2014). Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm and ideology. *Surveillance & Society*, 12(2), pp. 197–208.

Mgr. Daniel Lenghart

Katedra ekonomie a managementu, AMBIS Vysoká škola

Linderova 575/1, 180 00, Praha 8

Email: daniel.lenghart@ambis.cz

ADULT EDUCATION IN SECURITY IN ENSURING SECURITY OF THE POPULATION

VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH V OBLASTI BEZPEČNOSTI PŘI ZAJIŠTĚNÍ BEZPEČNOSTI OBYVATEL

Ivo Svoboda

Karel Kubečka

ABSTRACT

The present study investigates professional didactics of legal and security subjects and technical fields. The aim of the study is to present the authors' research results in the concept and structure of this extremely important discipline in the context of the current security situation. The introduction points to the justification of the topicality and necessity of the addressed problems; the goals of the study, the content of the study and the possible use of the results in educational practice in the given fields are defined there. The article is focused on the specific concept of didactics in the field of law and security, the justification of its erudition, scientificity and interdisciplinarity. At the end of the article, specific procedures are proposed to create the structuring of this discipline while ensuring the safety of the population.

Keywords: *Crisis management, didactics, professional didactics, didactics of subjects of law and security.*

JEL Classification: K14

INTRODUCTION

Issues of law and safety in adult education in the field of public safety and security are currently a highly topical national and transnational issue. Security experts today face a variety of threats in the field of crime (theft, fraud, murder, rape, terrorism, cybercrime, cyberbullying etc.) and therefore the training of professionals in this field requires a sophisticated scientific system of education in these fields and subjects. This leads us to address the issue of preparing a concept of disciplinary didactics in adult education with a focus on this area. Therefore, we have asked ourselves the following questions, to which we seek answers below:

- How can we justify the relevance and necessity of this didactics and for whom is it intended?
- What is the focus of the didactics of law and security?
- How can its scholarship be demonstrated?
- What is its connection with other disciplines (pedagogy, psychology, law, criminalistics, technical sciences, other sciences)?
- What is its structuring in relation to the current requirements of pedagogy and disciplinary didactics?

The aim of the present study is to present the results of the authors' research in the field of the proposed solution to the problem of the linking of disciplinary didactics in adult education, the justification of its scientificity, the clarification of its links to other scientific disciplines and a concrete proposal for the structuring of this disciplinary didactics. The content of the study consists of the following subtopics:

- Theoretical foundations of the didactics of law and security subjects
- A concept of didactics of law and security subjects
- Fundamental and scientific didactics of law and security subjects
- Interdisciplinarity of didactics of law and security subjects
- Structuring of the didactics of law and security subjects

The study can be useful to professionals who teach the subject at secondary and higher education institutions or in various courses and seminars. Furthermore, it

can be used by didacticians of vocational and other subjects, and possibly also by students of teaching faculties focused on this area.

1 CURRENT STATE OF THE ISSUE

At present, there is no elaborate and comprehensive system of didactics of law and security subjects and technical education in the field of crisis management in ensuring public safety in the Czech Republic. We can start from the analysis of teaching texts and teaching aids used in this field to partly assess the didactic level of these materials. However, it is not possible to draw any conclusions as to the effectiveness and quality of teaching in these fields and subjects. Experts who deal with and teach in the field can be recommended information resources on didactics of professional subjects by our authors (Kropáč et al., 2004; Pecina, 2012; Friedmann, Pecina, 2013; Veteška 2010).

In case of some of the sub-topics, it is possible to draw on selected monographic publications or even textbooks. In the area of teaching methods, we can build on the study by T. Kotrba and L. Lacina (2010). On the issues of the development of students' creativity in vocational education, the studies of M. Kožuchová (1995) and P. Pecina (2008) can be used. Equally important for us are the works by foreign authors (Shapovalenko, 1960; Turek, 1978; 1990; Bajtoš, 1999). Considering that we are looking into the area of secondary and university education, sources on university education pedagogy are also of importance to us (Slavík et al., 2012; Rohlíková, Vejvodová, 2012).

2 THEORETICAL FOUNDATIONS OF DIDACTICS OF TEACHING ADULTS TO ENSURE PUBLIC SECURITY

At the outset, we would like to point out that subject didactics in adult education can be understood in two senses – in a broader sense and in a narrower sense. In a broader sense, subject didactics refers to the specifics and patterns of teaching a group of related subjects in a given field (electrical subjects, engineering, woodwork etc.) in relation to adult education. In this case, we are looking for intersections, common elements, regularities, strategies of teaching in the given group of subjects. If we talk about subject didactics in a

narrower sense, we mean the subject as a specific subject (general education, vocational).

In the following text we will focus on selected issues of didactics of a group of professional subjects of law and security in the conditions of secondary and higher vocational education. From this point of view, we can speak of didactics as a group subject didactics, i.e. *didactics in a broader sense*.

Didactics is applied disciplines of particular importance. They form a profile role in the disciplinary training of teachers of the given disciplines. In a broader context, they draw not only on general pedagogy and didactics, but also on the relevant professional dimension of teacher training. In turn, the didactics dimension of the field is linked to and draws on the pedagogical practice in the specialist subjects of these fields. As O. Asztalos (2008) points out, subject didactics is objective in nature and is an applied pedagogical discipline.

For didacticians in the field, two moments are crucial. The relation of the transition and application of the general to the particular and of the particular to the general (meaning the self-evident in education and upbringing). They examine the objective regularities of teaching in a given field. However, it is necessary to also consider their subjective nature, as they are based on the experience of educators.

3 APPROACHES TO DEFINING THE DIDACTICS OF SUBJECTS IN TEACHING TO ENSURE PUBLIC SECURITY

Didactics of law and security subjects is a discipline that applies general didactic knowledge to the teaching of subjects related to law and security (criminal law, extremism and terrorism, security policy, protection in emergencies etc.). Unfortunately, we cannot use an existing definition of this discipline, as there is none at present, particularly in view of the multidisciplinary nature of the field. We therefore draw on related disciplines, particularly the didactics of professional subjects.

According to Bajtoš (1999), didactics of vocational subjects is a discipline that examines the specific regularities of teaching vocational subjects in secondary schools. Its structure consists of objectives, content, organization, forms, meth-

ods, principles and means of teaching (Bajtoš, 1999). Čadilek (2005) defines didactics of vocational subjects as a discipline that investigates the content and course of the educational process, including the didactic transformation of the results of technical sciences. The essence of the transformation consists in the formulation of educational objectives, selection of theoretical and practical knowledge and their arrangement into a didactic system (Čadilek, 2005, p. 12).

The above approaches to defining the subject of didactics of vocational subjects, although relatively concise, are narrow and insufficiently specified. The scope of this extremely important discipline is broader. In the case of the subjects of law and security, it is a discipline that is highly interdisciplinary and cuts across many different disciplines.

Through critical analyses and work in this area, we have arrived at a definition of the disciplinary didactics of law and security subjects: *The didactics of law and security subjects deals with the requirements of practice for the preparation of qualified and competent professionals in the field, the determination of teaching objectives, the content of teaching, the application of didactic principles, lessons, rules, teaching methods, organizational forms and material means to the teaching of law and security subjects at secondary and higher education institutions. Its scope includes issues related to the requirements for teachers of law and security subjects, pupils and students of these subjects, and issues related to educational action in teaching (education for problem solving, development of formative aspects of personality, moral education, etc.). Equally important are the conceptual issues relating to the teaching of these subjects, issues relating to the fields of education, and issues relating to vocational training, professional qualifications, lifelong learning and retraining in this field.*

The basis of didactics of law and security subjects are not selected specific teaching subjects, but a set of disciplines and subjects with their specificities and content. However, we approach teaching subjects (and thus subject didactics) secondarily at the application level (useful specifics of particular teaching tools, specific teaching content, application model examples etc.). There is a strong intra-disciplinary link between subject didactics and subject didactics of these subjects. It should also be emphasized that subject didactics is, to a large extent, a reflection of the specificities, methods and content of the relevant disciplines, in our case law and security.

4 KNOWLEDGEABLE AND SCIENTIFIC DIDACTICS OF ADULT EDUCATION IN THE FIELD OF CRISIS MANAGEMENT

If science is to be science, three conditions shall be met:

- The object of investigation of the given scientific field, the paradigm
- Scientific research methodology of the respective scientific field
- Institutional base of the scientific field

Didactics, especially of law and security subjects, but also of technical subjects, has as its object of investigation the regularities of teaching a selected group of relevant subjects and works with the scientific research methodology of pedagogy. In general, pedagogical research is considered applied research (Janík, 2009). Field didactics of law and security subjects should be especially addressed by field didacticians specializing in this area (for example, a Bachelor's degree in practical teaching/law and security is being prepared at the Faculty of Education of Masaryk University, Department of Physics, Chemistry and Vocational Education). Teachers who teach these subjects at secondary and university education level or are involved in this education in the form of seminars, courses and further education, should work with the outcomes of the didactics of the field.

The didactics of law and safety and technical vocational subjects should answer two basic questions for teachers: What to teach? How to teach it? Field didactics (formerly methodologies) used to develop as practical disciplines without more sophisticated links to pedagogical disciplines. Practical conceptions and methodologies prevailed and were mainly undertaken by practising teachers. For this reason, they have been disrespected as areas of knowledge rather than recognized disciplines. Practicism is understood as a preference for concrete practices and an underestimation of the grounded theory and conception of subject didactics (Kilián, 2008). Fortunately, the situation has changed and today they are considered full-fledged applied sciences, albeit with varying degrees of elaboration.

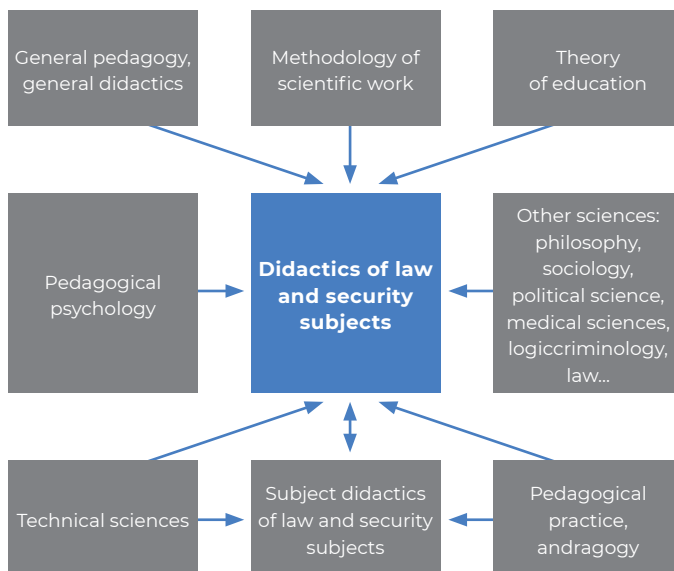
However, methodology (didactics in the field) is not merely methodical and prescriptive (practical instructions, procedures). The development of disciplinary didactics is an informed work, in which we apply proven and tested knowledge

in the field of pedagogy, didactics and educational theory to the teaching of a particular discipline. Both the component of theoretical foundations and the component of application and model examples carry their importance and relevance. From this point of view, the work on teaching texts, methodologies and methodological materials for teaching and practice is important, even if it cannot be compared with scientific research in the level and complexity. Even so, it is interdisciplinary work, requiring didactic, subject-specific didactic knowledge and knowledge in selected professional disciplines.

Knowledge of didactics is essential, especially for teachers. However, this is not sufficient for pedagogical practice. The aim of didactics is not to present a ready-made “cookbook” for teachers to use. The teaching process is a dynamic system that needs to be worked with creatively. Teachers must therefore be able to apply the knowledge in broader subject didactics of law and security to the teaching of the specific subject(s) that they teach (Pecina, Sládek, 2013). The development of society and the field of safety requires continuous education and innovation of the educational content of technical disciplines. From this point of view, it is necessary to not only have the current knowledge in the field of individual areas of law and related disciplines, but especially knowledge in the field of andragogy and adult education. This includes knowledge of the didactic transformation of the knowledge of the scientific system to the level of the didactic system and teaching project and a good knowledge of the technology of teaching subjects of law and safety.

5 INTERDISCIPLINARITY OF DIDACTICS OF TEACHING IN CRISIS MANAGEMENT AND CIVIL PROTECTION

We have mentioned that didactics of law and security subjects and other subjects including technical subjects is a branch of science with a multidisciplinary scope and that therefore an interdisciplinary approach should be applied. However, this categorization requires a more detailed analysis. The interdisciplinarity of this discipline is expressed in the following diagram:

Diagram 1: »Relationship of didactics of technical subjects to other sciences

It should be pointed out that the link between subject didactics and subject didactics is two-sided. Equally important is the link to technical sciences and the pedagogical practice and professional practice of the disciplines concerned. The subject didactician must not only follow the current trends in pedagogical sciences and apply them accordingly to subject didactics, but must also follow the development of the sciences and be educated in certain disciplines (both flat and sub-discipline) at the level of the school at which they are involved in didactics (e.g. security policy, criminal law, security systems, public protection etc.), while taking into account the age and current competences of the students (Veteška 2010).

If this wasn't the case, they wouldn't be able to apply didactic knowledge to the teaching in the field in relation to the requirements of the students – especially their age, previous experience and acquired competences. They must have the ability to see the problem in a systemic, interrelated way, and to use the possi-

bilities of the relationships between the disciplinary and subject didactics and the given professional disciplines in an analytical and synthetic approach. The didactics of law and security is intertwined with a certain area of philosophy and sociology, namely the philosophy of security risks and its impact on societies. They also share a common methodological approach.

6 APPROACHES TO STRUCTURING THE DIDACTICS OF TECHNICAL SUBJECTS AND LAW AND SECURITY – GENERAL PRINCIPLES

When designing the structures of subject didactics, we had in mind the requirements of pedagogical practice and the labour market regarding preparing qualified teachers in the given fields. Operationalized objectives of didactics were crucial for us. Important information can be found in general didactic sources and research reports. The specificity and originality of didactics predetermine the actual structuring of didactics.

The subject didactics has its own structure. The structure of subject didactics can be divided into general and special parts. The general part deals with the common problems of subject didactics, while the special part focuses on the didactic analysis of the individual parts of a given field or subject (Asztalos, 2008). For the design of the structure of subject area didactics, the Painter's model of subject area didactics is often used, which works with the following parts (Painter, 1971):

- Predidactic reality – it deals with labour market research and the requirements for workers in the relevant profession
- Didactic reality – it concerns the actual pedagogical process in which knowledge is acquired. It is further divided into didactic operations (subject constitution, selection, implementation and transformation) and products (selection of knowledge from particular disciplines and practice and its inclusion in the content of teaching). Implementation deals with the materialization of the curriculum (creation of tools) and transformation expresses the rather complex process of knowledge acquisition by pupils under the supervision of the teacher

- Didactic products – the inclusion of a subject in the curriculum, the developed curriculum, the prepared teaching aids and the acquired knowledge of the pupils
- Didactic environment – equipment of specialist classrooms, laboratories, workshops, staff rooms etc.
- Post-didactic reality – it represents research on the employment prospects of school graduates in the field. It is research on the results of teaching and serves as feedback between the school and practice

Malíř's conceptual model approaches the problem comprehensively and in a relatively complex form, but it is necessary to take into account the specifics of adult education, especially in terms of the current competencies of students and their ability to complement or expand their competencies (Svoboda, Kubínyi, 2013). Other authors also refer to the mentioned concept (Painter, 1971; Asztalos, 2008). In particular, didactic reality, didactic products and didactic environment form the core of the real teaching process of teaching technical subjects. However, we have to start with the pre-didactic reality and subsequently, follow the post-didactic reality.

Here we see a starting point for larger-scale research investigations, and not only in technical schools. When designing didactics in the field, we should therefore base our approach on the requirements of contemporary practice in the field and the requirements of the labour market. Post-didactic reality, on the other hand, provides feedback on the degree of effectiveness of the chosen strategies. However, the conceptual models need to be developed into more precise and focused didactic structures. Shapovalenko (1960) lists the following range of problems of subject didactics:

1.

- Teaching content
- Organization and methods of teaching
- Teaching manuals and methodological resources
- Problems in studying the subject by pupils

- Ways and means of preventing failure
 - Content, organization and methods of training future teachers and further improvement of the qualifications of teachers in schools
 - The system of management of teaching subjects in schools
 - Ways and means of increasing the educational significance of the school and teaching of subjects
- 2.
- System of scientific and technical concepts and laws of their successful formation
 - Skills and habits and the laws of their formation and practical application
 - Conditions for the successful development of pupils' abilities
- 3.
- The subject of didactics and their tasks
 - Relationship between didactics and other sciences
 - The problem of objective law in didactics
 - General methods of scientific research in didactics

The above overview of the tasks of didactics is inspirational. In addition to the classical tasks of subject didactics, we look into the problem of learning of the subject(s). The fields of law and security are diverse, and a large part of the educational content requires extraordinary methodological attention due to its complexity, especially in the hectically changing security reality (Vaněček et al., 2016). Several other authors (S. Havelka, J. Kopecký, A. M. Dostál, O. Kilián, J. Veteška etc.) have attempted to specify and refine the problem areas of didactics in the field, including its relation to adult education. Among these, we will mention a relatively successful general approach to structuring the didactics of the relevant subject by O. Kilián (Kilián, 2008. pp. 15–16):

1. Didactics of the subject (field) as a scientific pedagogical discipline:

- The subject, tasks and importance of the didactics of the subject
- Structure of the teaching discipline (subject)
- The place of subject didactics in the system of sciences
- Research work in the field of didactics of a given discipline

2. Educational objectives of the subject:

- Formulation and analysis of objectives
- Concept of the field of study and graduate profile
- Formulation and analysis of the objectives of the field, a comprehensive conception of the taught field, an analysis of the objectives, their variability and influence of technical development

3. Content and structure of the teaching discipline:

- Curriculum
- Arrangement of the curriculum in teaching documents
- Didactic analysis in terms of the educational impact of the content of the discipline
- Intra- and inter-subject relations
- Assessment of the content of the textbooks of the subject
- Processing of scientific and technical information

4. Means of teaching the subject:

- Curriculum planning in the course
- Methodology of using didactic principles and teaching methods in the subject
- Organizational forms of teaching and their application in the subject
- Material teaching aids in the subject
- Analysis of the content of the teaching unit based on the preparation, implementation and evaluation of the teaching process
- Examination and evaluation of pupils' performance in terms of the learning objectives in the subject

5. Methodological procedures and analyses of selected thematic units and topics in the subject:

- Formulation of educational objectives of the course
- Formulation and analysis of these goals and objectives in relation to the goals and objectives of the school
- Determination of content and structure based on didactic analysis Formulation of content in the form of basic general knowledge and skills
- Means of teaching thematic units and themes in the given subject

The relatively complex logical structure mentioned above can be used to design a specific structuring of subject didactics. Among other things, we used this

model when designing the didactic structure of law and security subjects for the needs of secondary and higher education. As stated in the study Veteška et al. (2020), however, it is necessary to understand that in many areas, broader subject didactics reaches the level of the intersection between a wider range of given subjects, and we work at the level of subjects in specific cases of modelling and in the processing of well-founded concrete examples (concrete examples of correctly formulated objectives, demonstration of a sample syllabus of subjects, a sample of the curriculum, examples of the use of specific methods and forms of resources, specific examples of research in the field of a specific subject etc.) (Veteška & Tureckiová, 2020). Approaches to education, however, must be adapted to different age groups depending on their ability to receive new information and specific didactic procedures associated with it (Vaněček et al., 2016).

7 PROPOSAL OF A SPECIFIC STRUCTURE OF DIDACTICS OF TECHNICAL SUBJECTS AND LAW AND SECURITY SUBJECTS

Using the existing structures of subject didactics and didactics of professional subjects and having in mind the specifics of law and security subjects, we have proposed the following concrete structure of a broader subject didactics of law and security subjects with a specific approach to adult education:

1. Definition of the problem, didactics of law and security subjects as a study and scientific discipline

- Didactics of law and security subjects as a science and its position in the system of pedagogical sciences
- Interdisciplinarity of didactics of law and security subjects
- Scientific research activity in didactics of the field
- Structure of didactics of law and security subjects

2. Education in law and security subjects

- Subjects of law and security in pupils' education, specifics of subjects of law and security
- Educational disciplines, fields of study

3. Teaching process in the teaching of professional subjects

- Teaching process, phases of teaching, types of teaching
- Systemic approach in teaching

4. Application of didactic principles, lessons and rules in the teaching of law and security subjects

- Problem definition
- Classical didactic principles
- Modern didactic principles
- Relation of didactic principles to other didactic categories
- Didactic precepts and rules

5. Learning objectives in teaching law and security subjects

- Learning objectives in teaching
- Hierarchy of learning objectives
- Taxonomy of learning objectives
- Teacher's work with objectives in teaching

6. Content of the teaching of law and security subjects

- Definition of the problem, content of the teaching
- Basic teaching, extending teaching, deepening teaching

7. Educational methods in teaching

- Definition of the problem, breakdown of teaching methods and specifics of the usage of methods in teaching law and security subjects
- Application of classical (traditional) teaching methods
- Students' activity in teaching
- Teaching tasks
- Application of activating teaching methods
- Aspects of the choice of teaching methods

8. Organizational forms in teaching

- Problem definition
- Teaching unit
- Practical teaching and specifics of practical training
- Linking theory with practice, linking school with life. Field trips, internships, placements and outings in the teaching of law and security subjects

9. Teaching aids, didactic technology and equipment for schools, classrooms and other teaching workplaces

- Problem definition
- Specifics of the usage of teaching aids in teaching
- Didactic technique
- Equipment of classrooms and other teaching workplaces
- Possibilities of using distance education and e-learning in teaching
- Principles of using teaching aids and didactic equipment, maintenance of teaching aids and didactic equipment

10. Student evaluation in teaching

- Assessment of students in teaching, oral, written and practical examinations
- Didactic tests
- Final examinations

11. Intersubject relations in the teaching of law and security subjects

- Problem definition
- Content, time and methodological relationships in teaching

12. Teaching projection and preparation

- Instructional process of projects
- Curriculum documents related to teaching (framework educational programmes, school educational programmes, curricula)
- Prospective (long-term) preparation of teaching
- Current (short-term) curriculum preparation

13. Teacher and student in teaching

- Personality of the teacher of law and security subjects
- Class inspections
- Student in teaching
- Students' free-time activities

14. Educational action in teaching

- Problem definition
- Educational methods and principles
- Creativity and development of students' creativity in teaching

15. Examples of good pedagogical practice

- Sample curriculum
- Sample of an educational module
- Examples of specific written preparation for teaching
- Sample of teaching presentation and teaching support
- Sample of didactic test
- Sample class inspection record (observation chart)
- Multimedia demonstrations (lessons with method sheets, animations, instruction)

The above-mentioned key problem areas of didactics are the starting point for designing and preparing the teaching of didactics of law and security subjects as a study discipline within the forthcoming Bachelor's degree in teaching law and security subjects.

CONCLUSION

In our study, we dealt with the didactics of legal and security subjects as well as technical and professional subjects in relation to adult education. We outlined the essence of the issue in a broader context and focused on the structuring of this scientific and study discipline. This is a topical and specific area in which we have formulated a number of new questions that need to be answered in connection with the current security situation. It is fair to say that we do not yet have enough up-to-date sources of information in this area (textbooks, academic books, research reports, articles) that would reflect and respond to the current security situation. Therefore, it seems necessary to refine the outlined concept into a concrete form and process both current teaching texts and teaching aids in this area of didactics and then carry out research investigations in this area (especially research into the teaching of subjects on the issue of safety).

In the light of this study, a systematic approach to the identification and theoretical solution of threats in the educational process and the choice of appropriate methods was stated in Chapters 5–7 of this study. Last but not least, it would be appropriate to immediately implement the legislative anchoring of this activity – i.e. establish a legal obligation to ensure a suitable form of education, as was the case in the past –

e.g. in the form of Act No. 73/1973 Coll., on Military Education. The absence of such a legal obligation leads to disregard of the need for educational practice and social demand, especially in relation to the current security situation.

REFERENCES

- ASZTALOS, O. (2008). Konstituování oborové didaktiky (OD) jako pedagogické disciplíny. In: *Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání*. Prague: NUOV, pp. 7–9. ISBN 978-80-87063-05-7.
- BAJTOŠ, J. (1997). *Úvod do didaktiky odborného výcviku*. Bratislava: Metodické centrum města Bratislavy, ISBN 80-7164-180-4.
- BAJTOŠ, J. (1999). *Didaktika technických predmetov*. Žilina: Žilinská univerzita v Žilíně, ISBN 80-7100-646-7.
- ČADÍLEK, M. (1995). *Didaktika odborného výcviku technických oborů*. Brno: MU. ISBN 80-210-1081-9.
- ČADÍLEK, M. (2023). *Didaktika praktického vyučování I*. Brno: CERN, S.R.O.
- DRAHOVZAL, J., O. KILIÁN & R. KOHOUTEK. (1997). *Didaktika odborných předmětů*. Brno: Paido. ISBN: 80-85931-35-4.
- FRIEDMANN, Z. & P. PECINA. (2013). *Didaktika odborných předmětů technického charakteru*. Brno: PdF MU. ISBN 978-80-210-6300-6.
- JANÍK, T. (n.d.). *Didaktika obecná a oborová: pokus o vymezení a systematizaci pojmů*. [online]. [cit. 2024-06-24]. Available at: http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/article/279/didaktika_obecna_a_oborova_Janik.pdf
- JANÍK, T. et al. (2009). *Kurikulum – výuka – školní klima – učitelské vzdělávání*. Brno: MU. ISBN 978-80-210-4771-6.
- KILIÁN, O. (2008). Základní otázky oborových didaktik. In: *Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání*. Praha: NUOV. pp. 9–18. ISBN 978-80-87063-05-7.
- KOTRBA, T. & L. LACINA. (2010). *Praktické využití aktivizačních metod ve výuce*. Brno: Barrister& Principal. ISBN 978-80-87029-12-1.
- KROPÁČ, J. et al. (2004). *Didaktika technických předmětů, vybrané kapitoly*. Olomouc: UP. ISBN 80-244-0848-1.
- MALÍŘ, F. (1971). *Didaktiky cizích jazyků jako vědní obory k problematice jejich předmětu*. Praha: Academia.

MELEZINEK, A. (1994). *Inženýrská pedagogika*. Praha: ediční středisko ČVUT. ISBN 80-01-01214-X.

NEZVALOVÁ, N. Didaktika fyziky v České republice: trendy, výzvy a perspektivy. In: *Pedagogická orientace*. 21(2), pp. 171–192. ISSN 1211 – 4669.

PECINA, P. (2021). *Didaktika odborných předmětů*. Výuková opora. Brno: PdF MU.

PECINA, P. & SLADEK, P. (2013). Pojetí a struktura didaktiky technických odborných předmětů pro střední odborné školy. In. BŘEHOVSKÝ, J., J. NOVOTNÝ & J. ZUKERSTEIN. (2013). *Strategie technického vzdělávání v reflexi doby 2013*. 1. ed. Ústí nad Labem: UJEP v Ústí nad Labem, pp. 131–141. ISBN 978-80-7414-577-3.

PECINA, P. & Z. FRIEDMANN. (2013). *Didaktika odborných předmětů technického charakteru*. Brno: MU. ISBN 978-80-210-6300-6.

PÍŠOVÁ, M. (2014). Didaktika cizích jazyků: otázky identity. In *Pedagogická orientace*. 21(2), pp. 142–55. ISSN 1211 – 4669.

ROHLÍKOVÁ, L., & J. VEJVODOVÁ. (2012). *Vyučovací metody na vysoké škole*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4152-9.

SEMRÁD, J. & M. ŠKRABAL. (2007). *Úvod do studia odborných předmětů*. Praha: ČVUT. ISBN 978- 80-01-03744-7.

SLAVÍK, M. (2012). *Vysokoškolská pedagogika pro odborné vzdělávání*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4054-6.

SVOBODA, I. & L. KUBINYI. (2013). Efektivita vzdělávání managementu v oblasti krizového řízení. In: *Sborník z mezinárodní konference Metody a postupy ke zkvalitnění výuky krizového řízení a přípravy obyvatelstva na řešení krizových situací*. Uherské Hradiště: UTB ve Zlíně, Fakulta logistiky a krizového řízení, pp. 337–343. ISBN 978-80-7454-282-4.

SVOBODA, I. & R. VIČAR. (2012). *Právo bezpečnosti a ochrany člověka*. Brno: Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-210-6004-3.

SVOBODA, I. & M. JURISOVÁ. (2018). Trestné činy z nenávisti v podmienkach Slovenskej republiky. In: *Sborník z VI. ročníku mezinárodní konference Kriminologické dny pořádaný ve dnech 18.–19. 1. 2018 Českou kriminologickou společností ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, 1. vydání*. Olomouc: Iuridicum Olomoucense, o.p.s., pp. 26–42. ISBN 978-80-88266-15-0.

- SVOBODA, I. (2017). Vybrané otázky oborové didaktiky výuky odborných předmětů práva a bezpečnosti při vzdělávání dospělých. In: 8. *Medzinárodná vedecká konferencia „Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017*. Liptovský Mikuláš: AOS GMRŠ, pp. 485–496. ISBN 978-80-8040-551-9.
- ŠAPOVALENKO, G. S. (1960). *Hlavní zásady výchovy a vyučování*. Gottwaldov: Ústav pro další vzdělávání učitelů a výchovných pracovníků.
- TRNA, J. (2005). *Nastává éra mezioborových didaktik?* Pedagogická orientace, Brno: Konvoj. 2005(1), pp. 89–97. ISSN 1211-4669.
- TUREK, I. (1990). *Didaktika technických predmetov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 80-08-00587-4.
- VANĚČEK, D. et al. (2019). *Didaktika technických odborných předmětů*. Praha: ČVUT. ISBN 978-80-01-05991-3
- VETEŠKA, J., M. KURSCH, Z. SVOBODOVÁ, M. TURECKIOVÁ & L. PAULOVČÁKOVÁ. (2020). Longitudinal co-teaching projects – scoping review. In: *17th International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age*, pp. 115–123.
- VETEŠKA, J. (2010). *Kompetence ve vzdělávání dospělých*. Praha, UJAK. ISBN 978-80-86723-98-3.
- VETEŠKA, J. & M. TURECKIOVÁ. (2020). *Kompetence ve vzdělávání a strategie profesního rozvoje*. Praha: Česká andragogická společnost. ISBN 978-80-907809-1-0.

doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D., MBA

Department of Criminology, Academy of the Police Force in Bratislava
Sklabinská 1, 835 17 Bratislava 35, Slovakia

Department of Security and Law, AMBIS. University, Prague
Lindnerova 1, 180 00 Prague, Czech Republic
Email: ivo.svoboda@ambis.cz

doc. Ing. Karel Kubečka, Ph.D., MBA

Department of Security and Law, AMBIS. University, Prague
Lindnerova 1, 180 00 Prague, Czech Republic
Email: karel.kubecka@ambis.cz

PRIEKOPNICE V PSYCHOLÓGII: PREHLIADANÝ PRÍNOS VYBRANÝCH ZNÁMYCH AJ MENEJ ZNÁMYCH ŽIEN V OBLASTI PSYCHOLÓGIE

PIONEERING WOMEN IN PSYCHOLOGY: THE OVERLOOKED CONTRIBUTION OF SELECTED WELL-KNOWN AND LESSER- KNOWN WOMEN IN THE FIELD OF PSYCHOLOGY

Daniel Lenghart

ABSTRAKT

Tento článok sa zaoberá významným prínosom výnimočných žien v dejinách psychológie – Mary Whiton Calkinsovej, Karen Horneyovej, Anny Freudovej, Mamie Phipps Clarkovej a Beatrice Edgellovej. Tieto osobnosti prelomili rodové a rasové bariéry v čase, keď ženy a Afroameričanky čelili v psychológii systémovým prekážkam. Calkinsová, prvá predsedníčka APA, formovala kognitívnu psychológiu a vytvorila sebapsychológiu, ktorá odmietala rodové stereotypy. Karen Horneyová kritizovala Freudovu psychoanalýzu a založila feministickú psychológiu, ktorá zdôrazňovala kultúrne a sociálne faktory. Anna Freudová, dcéra Sigmunda Freuda, prispela k detskej psychoanalýze a skúmala obranné mechanizmy u detí. Mamie Phipps Clarková svojimi "bábkovými štúdiami" odhalila psychologický vplyv rasovej segregácie a poskytla dôkazy v prípade Brown v. Board of Education. Jej výskum ovplyvnil prelomové rozhodnutie, ktoré zrušilo rasovú segregáciu vo verejných školách. Beatrice Edgellová, britská priekopníčka vysokoškolského vzdelávania, prvá žena v Európe, ktorá získala doktorský titul z psychológie, ktorá sa systematicky venovala výskumu pamäte. Tieto ženy nepochybne ovplyvnili vývoj psychológie, ale ich prínos sa často prehliadal, preto je cieľom tohto článku osvetliť

a osláviť ich dôležitú úlohu pri formovaní odboru. Článok sa zároveň zamýšľa nad otázkou porovnania uznania a akceptácie žien v Amerike a Európe z historického hľadiska a pokladá si otázku, či sa ženy v psychologickej praxi objavovali skôr v Európe alebo Amerike.

Kľúčové slová: dejiny psychológie, feminizmus, Mary Whiton Calkins, Karen Horney, Anna Freud, Mamie Phipps Clark, Beatrice Edgell, rod

JEL Classification: Y90 – Other

ABSTRACT

This article examines the significant contributions of five extraordinary women in the history of psychology – Mary Whiton Calkins, Karen Horney, Anna Freud, Mamie Phipps Clark and Beatrice Edgell. These figures broke gender and racial barriers at a time when women and African Americans faced systemic barriers in psychology. Mary Whiton Calkins, the APA's first female president, shaped cognitive psychology and created a self-psychology that rejected gender stereotypes. Karen Horney criticized Freud's psychoanalysis and founded feminist psychology, emphasizing cultural and social factors. Anna Freud, the daughter of Sigmund Freud, contributed to child psychoanalysis and explored defence mechanisms in children. Mamie Phipps Clark, with her "doll studies", revealed the psychological impact of racial segregation and provided evidence in Brown v. Board of Education. Her research shaped the landmark decision that overturned racial segregation in public schools. Beatrice Edgell, a British pioneer of university education, was the first woman in Europe to earn a doctorate in psychology and she systematically devoted herself to memory research. These women undoubtedly influenced the development of psychology, but their contributions have often been overlooked, thus the purpose of this article is to illuminate and celebrate their important role in shaping the field. The article also considers the question of how the recognition and acceptance of women in America and Europe compares historically and asks whether women in psychological practice emerged earlier in Europe or in the United States.

Keywords: history of psychology, feminism, Mary Whiton Calkins, Karen Horney, Anna Freud, Mamie Phipps Clark, Beatrice Edgell, gender

JEL Classification: Y90 – Other

ÚVOD

Počas formovania psychológie koncom 19. a začiatkom 20. storočia vznikla psychológia ako disciplína, ktorú formovali predovšetkým vedci muži, pričom uznanie a príležitosti pre ženy boli obmedzené. Prevládajúce spoločenské normy tej doby posilňovali rodové stereotypy a obmedzovali prístup žien k vzdelaniu a profesionálnym príležitostiam, vrátane tých v rámci akademickej obce a psy-

chologického výskumu (Hare-Mustin a Marecek, 1990). Koncom 19. storočia, keď sa psychológia etablovala ako samostatná vedná disciplína, čelili ženy systémovým prekážkam v prístupe k vzdelaniu a akademickej sfére. Väčšina univerzít pod vplyvom prevládajúcich spoločenských noriem obmedzovala alebo priamo odmietala prijatie žien na akademické programy (O'Connell & Russo, 1990). V dôsledku toho boli vedkyne vo veľkej miere vylúčené z formálneho vzdelávania v psychológii, čo im znemožnilo prispieť k základným teóriám a výskumu, ktoré formovali tento odbor. Vylúčenie sa rozšírilo aj na profesijné organizácie a časopisy, čím sa ženy v psychológii ďalej marginalizovali. Aj napriek tomu, že do roku 1921 bolo za členov APA prijatých 79 žien a 457 mužov, je možné to vidieť akú určitú formu diskriminácie a marginalizácie žien v tomto odvetví. (Scarborough a Rutherford, 2018).

Napriek týmto prekážkam viaceré ženy významne prispeli k ranej psychológii. Žiaľ, ich práca bola často zatienená alebo prehliadaná ich mužskými kolegami (Goodwin, 2005). Napríklad Mary Whiton Calkinsová koncom 19. storočia splnila všetky požiadavky na získanie doktorátu z psychológie na Harvardovej univerzite, ale titul jej bol odmietnutý len preto, že bola žena (Henley, 2019). Tieto historické nespravodlivosti majú trvalé následky, keďže nedostatočné zastúpenie žien v zakladateľských rokoch psychológie prispelo k pretrvávajúcim rozdielom v oceňovaní a uznávaní prínosu žien pre tento odbor. Hoci sa pri riešení rodových rozdielov v psychológii dosiahol pokrok, problémy pretrvávajú. Ženy sú stále nedostatočne zastúpené vo vedúcich funkciách a rodové predsudky naďalej ovplyvňujú vnímanie vedeckého prínosu (Eagly a Karau, 2002; Powell, 2018). Hlavným cieľom tohto článku je osvetliť a osláviť často prehliadaný, ale hlboký prínos žien k rozvoju psychológie. Prostredníctvom analýzy vedeckých zdrojov si kladiem za cieľ stručne popísať prínos a prácu vybraných výskumníčok z oblasti histórie psychológie. Článok sa zároveň zamýšľa nad otázkou porovnania uznania a akceptácie žien v Amerike a Európe z historického hľadiska a pokladá si otázku či sa ženy v psychologickej praxi objavovali skôr v Európe alebo Amerike.

1 MARY WHITON CALKINOVÁ: PRELOMENIE BERIÉR V RANEJ EXPERIMENTÁLNEJ PSYCHOLÓGII

Mary Whiton Calkinsová (186–1930) je transformačnou osobnosťou ranej histórie psychológie, ktorá spochybnila rodové normy a výrazne ovplyvnila tento odbor (Boring, 1950). Calkinsová pochádzala z Hartfordu v Connecticute, prejavovala výnimočné akademické schopnosti a do oblasti psychológie vstúpila pod vedením Williama Jamesa na Smith College (Henley, 2019).

Napriek tomu, že Calkinsová čelila rodovo podmieneným prekážkam, najmä odmietnutiu doktorátu na Harvarde, stala sa v roku 1905 prvou prezidentkou Americkej psychologickéj asociácie (APA) a zanechala nezmazateľnú stopu v napredovaní žien v psychológii (Eagly a Riger, 2014; Scarborough a Furumoto, 1987).

Calkinsovej prelomová práca v oblasti výskumu pamäti významne formovala raný vývoj kognitívnej psychológie (Calkins, 1893; Goodwin, 2015). Zaviedla techniku párových asociácií, uskutočnila priekopnícke štúdie o pamäťových procesoch a asociáciách podnetov, čím demonštrovala svoje inovatívne myslenie (Calkins, 1896; Goodwin, 2015). Okrem toho Calkins vytvorila rámec „psychológie self“, ktorý spochybňuje konvenčné názory na pamäť tým, že ju navrhuje ako aktívny a konštruktívny proces (Calkins, 2005; Goodwin, 2015). Calkinsovej self-psychológia mala tri základné pojmy: ja, objekt a vzťah alebo postoj ja k tomuto objektu. Vedomé ja je komplexný súbor (a) štruktúrálnych prvkov a (b) vzťahov ja k prostrediu. Ja opisuje na dvoch úrovniach alebo dimenziách: prvou sú obsahy vedomia a druhou je prostredie, v ktorom sa obsahy odvíjajú. Na ilustráciu možno uviesť, že vnímanie jednotlivca sa javí ako vedomý proces zdieľania skúseností viacerých iných „ja“. Predstavy jednotlivca sú v tomto kontexte jeho nezdieľanou skúsenosťou. Calkinsová tiež označila emócie za pasívne zážitky. Charakteristiky vôle a viery boli v jej teórii aktívnymi zložkami, pretože opisujú jednotlivca zapojeného do cieľavedomej činnosti (Calkins, 1906). Calkinsová vytrvalo obhajovala self-psychológiu počas vrcholného obdobia behaviorizmu, teda v čase, keď sa diskusia na túto tému väčšinou neodporúčala. Napriek prevládajúcemu tabu jej odhodlanie nakoniec viedlo k vytvoreniu americkej školy teórie osobnosti, ktorá sa sústredila na pojem „self“ (Henley, 2019). Ako uvádza Woodward (1984), Spojené štáty mali dvoch priekopníkov

v teórii osobnosti – Calkinsovú a Allporta – a Calkinsová sa stala hlavnou predstaviteľkou.

Calkins patrila medzi priekopníčky v zavádzaní pojmu „postoje“ na vyjadrenie zložitého vzťahu medzi jednotlivcami a ich prostredím. V priebehu nasledujúcich desaťročí sa pojem postoj, ktorý zahŕňal diferencované hodnotenie seba a okolia, stal kľúčovým pojmom v rýchlo sa rozvíjajúcej oblasti sociálnej psychológie. Pozoruhodná kariéra Mary Calkinsovej si zasluhuje osobitnú pozornosť, pretože symbolizuje významnú úlohu, ktorú ženy zohrali v psychológii v tomto období. (Shirae, 2011). Táto transformačná perspektíva Calkinsovej nielenže posunula chápanie pamäti, ale zanechala nezmazateľnú stopu aj vo vývoji kognitívnej psychológie (Boring, 1950; Goodwin, 2015).

2 KAREN HORNEYOVÁ: SPOCHYBNENIE FREUDOVSKÉJ TEÓRIE A ZALOŽENIE FEMINISTICKEJ PSYCHOLÓGIE

Karen Horneyová (1885–1952), priekopníčka v dejinách psychológie, zanechala nezmazateľnú stopu svojou hlbokou kritikou freudovskej psychoanalýzy a prelomovým prínosom k feministickej psychológii. Horneyová sa narodila v Nemecku v roku 1885 a svoju kariéru začala vo freudovskom kruhu, ale nakoniec sa stala nesúhlasným hlasom, ktorý spochybnil základné aspekty freudovskej teórie. (Henley, 2019).

V prvých rokoch svojho profesijného života sa Horneyová intenzívne venovala freudovskej psychoanalýze, navštevovala Berlínsky psychoanalytický inštitút a stala sa významnou členkou psychoanalytickej komunity. Začal sa však prejavovať jej odklon od Freudových teórií, najmä v jej kritike Freudovho dôrazu na závisť penisu ako ústredného prvku ženského psychosexuálneho vývinu (Horney, 1924). Horneyovej zásadné dielo „Neurotická osobnosť našej doby“ (1937) znamenalo prelom v jej kariére a v dejinách psychoanalýzy. V tomto diele spochybnila Freudovo tvrdenie, že anatomické rozdiely sú hlavnými determinantmi psychologických rozdielov medzi mužmi a ženami. Horneyová tvrdila, že spoločenské a kultúrne faktory zohrávajú pri utváraní rodových rozdielov významnejšiu úlohu, než Freud pripúšťal. Okrem toho Horneyová spochybňo-

vala Freudov autoritatívny a deterministický prístup a presadzovala flexibilnejšie a kultúrne citlivejšie chápanie ľudskej psychológie. Jej dôraz na kultúrne vplyvy a sociálnu dynamiku pri formovaní individuálnych skúseností vydláždil cestu humanistickejšiemu a inkluzívnejšiemu prístupu k psychoanalýze.

Horneyová kládla dôraz na kultúrne a sociálne faktory pri formovaní osobnosti, čo bolo prelomové. Zaviedla koncept „závisti maternice“, v ktorom tvrdila, že muži, ktorí závidia ženám schopnosť rodiť deti, vyvíjajú kompenzačnú túžbu po dosiahnutí úspechu (Horney, 1967). Tým sa pozornosť presunula z vrodenných biologických rozdielov na spoločenské vplyvy, čo spochybnilo prevládajúce predstavy o pevnej povahe rodových rolí a prispelo k pochopeniu vplyvu kultúry na psychologické prežívanie žien.

Karen Horneyová svojou kritikou freudovskej teórie položila základy toho, čo sa neskôr začalo nazývať feministickou psychológiou. Odmietla predstavu o vrodenej menejcennosti a závislosti žien a tvrdila, že k vnímaným psychologickým rozdielom žien prispievajú skôr spoločenské a kultúrne faktory než biologický determinizmus (Horney, 1942). Vo svojom vplyvnom diele „Ženská psychológia“ (1967) Horneyová skúmala vplyv kultúrnych očakávaní na vývoj žien a rozbíjala stereotypy týkajúce sa ženskosti. Zasadzovala sa za uznanie ženskej samostatnosti a dôležitosť podpory autonómie a sebarealizácie mužov aj žien. Horneyovej feministická psychológia prispela k širšiemu feministickému hnutiu a inšpirovala budúce generácie psychológov, aby skúmali vzájomné prepojenie pohlavia, kultúry a individuálnej skúsenosti.

Teórie Karen Horneyovej mali významný vplyv na chápanie ženskej psychológie. Horneyová, neopsychoanalytička, spochybnila tradičné psychoanalytické pohľady, najmä pohľady Sigmunda Freuda, na povahu a vývoj žien (O'Connell a Russo, 1991). Zohrala ústrednú úlohu v diskusii o ženskej psychológii a ponúkla kritiku Freudových názorov na ženy (Aldridge et al., 2014). Horneyová vo svojej práci začlenila ženskú psychológiu a kritizovala falocentrickú a patriarchálnu povahu Freudových teórií (Aldridge et al., 2014). Jej teórie poskytli rámec na pochopenie ženskej psychológie, pričom zahŕňali pojmy ako neurotické tendencie a vplyv spoločenských a kultúrnych faktorov na vývoj žien (Brunner, 1997).

Vplyv Horneyovej presahoval rámec jej súčasníkov, keďže mnohé myšlienky v psychologických a psychoanalytických komunitách dnes korešpondujú s jej

teóriami (Smith, 2006). Jej práca prispela aj k rozvoju psychoanalytického vzdelávania a k vzniku psychoanalytických kliník (Watkins, 2013; Paul, 2010). Okrem toho sa Horneyovej teórie využívajú na analýzu literárnych postáv, čo dokazuje trvalý význam a uplatniteľnosť jej práce (Farahmandian a Shao, 2022; Muhalimah et al., 2019).

3 ANNA FREUDOVÁ: POKROK V PSYCHOANALYTICKOM MYSLENÍ A DETSKEJ PSYCHOLÓGII

Anna Freudová (1895–1982) bola najmladšou dcérou Sigmunda Freuda, známeho zakladateľa psychoanalýzy. Jej výchova bola hlboko ponorená do intelektuálneho a kultúrneho prostredia psychoanalytických kruhov, čo v nej od útleho veku podporovalo hlboký záujem o psychológiu (Young-Bruehl, 2008). Anna nasledovala vplyvné kroky svojho otca, pokračovala v kariére v oblasti psychoanalýzy a výrazne prispela k jej rozvoju.

Záujem Anny Freudovej o detskú psychológiu bol zrejmý už na začiatku jej kariéry a jej prelomové dielo „Normalita a patológia v detstve“ (1965) preukázala jej odhodlanie skúmať zložité aspekty detského vývoja a duševného zdravia. Táto publikácia sa ponára do zložitosti detstva a poskytuje cenné poznatky o normálnych aj patologických aspektoch psychického vývinu (Freud, 1965).

Jedným zo zásadných príspevkov Anny Freudovej k psychoanalýze bolo vypracovanie koncepcie obranných mechanizmov u detí. Vo svojom diele „Ego a obranné mechanizmy“ (1936) Anna Freudová rozšírila teóriu obranných mechanizmov svojho otca a aplikovala ju konkrétne na vývinové štádiá detstva. Objasnením toho, ako deti využívajú obranné mechanizmy na zvládanie psychických konfliktov, položila základy pre pochopenie nuáns detskej psychoanalýzy (Freud, 1936).

Oddanosť Anny Freudovej blahu detí sa prejavila aj pri založení detského terapeutického kurzu a kliniky Hampstead v Londýne. Táto inštitúcia, založená v roku 1947, slúžila ako priekopnícke centrum pre vzdelávanie detských psychoanalytikov a poskytovanie terapeutických služieb pre deti, ktoré majú emocionálne ťažkosti a ťažkosti v správaní (Young-Bruehl, 2008). Prostredníctvom kliniky sa Anna Freudová usilovala nielen o rozvoj oblasti detskej psychoanalýzy, ale aj o priamy príspevok k duševnému zdraviu detí prostredníctvom intervencií založených na dôkazoch.

Okrem toho práca Anny Freudovej presahovala rámec teoretických príspevkov a mala praktické klinické využitie. Jej rozsiahle klinické skúsenosti, ktoré zdokumentovala v diele „Normalita a patológia v detstve“ a v ďalších prácach, obohatili chápanie zložitosti detskej psychopatológie a terapeutických techník, ktoré možno použiť na zmiernenie utrpenia detí (Freud, 1965). Anna Freudová vo svojom úsilí zdôrazňovala dôležitosť pochopenia jedinečných emocionálnych svetov detí a úlohy nevedomia pri formovaní ich správania.

4 MAMIE PHIPPS CLARK: PRIEKOPNICA VÝSKUMU RASOVEJ IDENTITY A SEGREGÁCIE

Mamie Phipps Clarková (1917–1983), vplyvná afroamerická psychologička, zohrala kľúčovú úlohu pri rozvoji nášho chápania rasovej identity u detí prostredníctvom svojich prelomových „štúdií o bábikách“, ktoré uskutočnila v polovici 20. storočia. V spolupráci so svojim manželom Kennethom Clarkom uskutočnila Mamie výskum, ktorý sa neskôr stal kľúčovým dôkazom v historickom prípade *Brown v. Board of Education* v roku 1954 (Clark & Clark, 1939; Clark & Clark, 1940).

Štúdia „Doll Studies“ sa snažila preskúmať psychologický vplyv rasovej segregácie na černošské deti. V jednej z prvých verzií štúdie boli deťom predložené dve bábiky, ktoré boli až na farbu pleti rovnaké – jedna čierna a druhá biela. Cieľom Clarkovej štúdie bolo preskúmať vnímanie rasových rozdielov deťmi a internalizáciu spoločenských predsudkov. Výsledky boli objavné aj skľučujúce a ukázali, že značný počet černošských detí uprednostňoval bielu bábiku, čo svedčilo o internalizovanej rasovej stigmatizácii (Clark a Clark, 1947). Výskum Mamie Phipps Clarkovej presahoval bezprostredné výsledky „štúdií o bábikách“. Tieto štúdie využila na tvrdenie, že rasová segregácia a diskriminácia môžu mať škodlivý vplyv na sebaúctu a duševné zdravie černošských detí. Jej práca zdôraznila dôležitosť zohľadnenia psychologických dôsledkov rasovej nerovnosti a poskytla presvedčivý psychologický základ pre právny argument proti segregácii (Clark & Clark, 1950).

Okrem toho sa Mamie angažovala aj v NAACP a prispievala k iniciatívam za sociálnu spravodlivosť. Jej výskum významne ovplyvnil právne prostredie a prispel k jednomyselnému rozhodnutiu Najvyššieho súdu vo veci *Brown v. Board of*

Education, ktoré vyhlásilo rasovú segregáciu vo verejných školách za protiústavnú. Toto prelomové rozhodnutie znamenalo historický zlom v boji proti inštitucionalizovanému rasizmu a zdôraznilo interdisciplinárny charakter psychológie pri riešení spoločenských problémov. Napriek pokroku, ktorý sa dosiahol od priekopníckej práce Mamie Phipps Clarkovej, súčasní vedci uznávajú pretrvávajúce problémy pri riešení rasových rozdielov vo vzdelávaní a v spoločnosti. Odkaz „bábkových štúdií“ žije ďalej ako svedectvo o sile psychologického výskumu pri formovaní sociálnych politík a spochybňovaní zakorenených spoločenských noriem. (Keppel, 2002; Kluger, 1975).

5 BEATRICE EDGELL: PRIEKOPNÍČKA RANEJ BRITSKEJ PSYCHOLÓGIE

Beatrice Edgellová (1871–1948) bola priekopníčkou britskej psychológie, ktorá významne prispela k počiatočnému rozvoju psychológie v Spojenom kráľovstve. Bola prvou britskou ženou, ktorá získala doktorát z psychológie, a prvou ženou, ktorá bola v Británii vymenovaná za profesorku psychológie (Lovie a Lovie, 2004). Vo svojej práci sa zamerala na experimentálnu psychológiu, filozofiu a pamäť a bola známa svojím výskumom limitov experimentu ako metódy v psychológii. (Nature, 1984; Valentine, 2006).

Spolupracovala s fyziológom Williamom Legge Symesom na kalibrácii zariadenia na meranie reakčného času a uskutočnila rozsiahlu štúdiu pamäti u viac ako 1 200 detí. Publikovala články v Encyclopædii Britannica a bola autorkou dvoch učebníc, v ktorých predstavila aplikovanú psychológiu študentom sociálnych vied a ošetrovateľstva. Prvou učebnicou bola kniha „Theories of Memory“ (Teórie pamäte) (1924), v rámci ktorej rozoberá rôzne prístupy k chápaniu pamäti vrátane psychologických, filozofických a fyziologických hľadísk. Kniha poskytuje hĺbkovú analýzu rôznych teórií, ich silných a slabých stránok a ich dôsledkov pre naše chápanie ľudskej pamäti. Druhou učebnicou bola kniha „Mental Life: An Introduction to Psychology“ (Duševný život: Úvod do psychológie) (1926). Kniha je určená pre študentov pripravujúcich sa na sociálnu prácu alebo pre bežného čitateľa, ktorý sa zaujíma o výchovné a sociálne otázky. Poskytuje hĺbkovú analýzu rôznych psychologických koncepcií a teórií, vďaka čomu je cenným zdrojom informácií na pochopenie ľudského správania a konania.

Po odchode do dôchodku v roku 1933 bola Edgellová naďalej aktívna v odborných združeniach a pracovala na klinike pre poradenstvo pre deti. Bola priekopníčkou, ktorá pomohla etablovať psychológiu ako vedeckú disciplínu v Británii a vydláždila cestu ženám v tejto oblasti (Valentine, 2001).

6 POROVNANIE VZOSTUPU A UZNANIA ŽIEN V PSYCHOLÓGII V EURÓPE A AMERIKE

Prínos žien v oblasti psychológie má bohatú historickú tradíciu, ktorá sa tiahne naprieč Európou a Spojenými štátmi. V tejto kapitole sa budeme stručne venovať významným úlohám, ktoré ženy zohrali pri formovaní dejín psychológie, s dôrazom na európsku aj americkú perspektívu. Aj napriek tomu, ako uvidíme v texte, že prvé formálne vzdelanie v psychológii bolo ukončené v Amerike, možno nájsť prvé známky žien v oblasti psychológie práve v Európe, ktorými boli Hildegarda von Bingen a Dorothea Dixová.

Hildegarda von Bingen (1098–1179) sa narodila v Bermersheime v Nemecku a bola známou nemeckou filozofkou a náboženskou osobnosťou. Vytvorila rozsiahle dielo, ktoré zahŕňalo náboženské spisy, vedeckú a lekársku encyklopédiu, lekársku knihu a iné. Hildegarda sa zaoberala kozmológiou, epistemológiou a chorobami, ako aj na svoju dobu pokrokovými koncepciami, napríklad radila liečbu cukrovky pomocou diéty bez sladkostí a orechov a skúmala ľudský obehový systém. Druhou európskou „veľvyslankyňou“ psychológie bola Dorothea Dixová (1802–1887) z Hampdene v štáte Maine, ktorá bola prvou priekopníčkou zlepšovania životných podmienok a starostlivosti o duševne chorých ľudí. V roku 1824 vydala *Conversations on Common Things* (Rozhovory o bežných veciach), úspešnú encyklopédiu, ktorá zostala populárna 45 rokov. V roku 1841 začala lobiť za duševne chorých, najmä bláznov, tým, že pracovala s väzenkyňami vo väznici East Cambridge. Dixovej názory na starostlivosť o duševne chorých boli v tom čase radikálne, pretože sa predpokladalo, že šialenci sa nikdy nemôžu vyliečiť. Jej obhajoba viedla k zlepšeniu existujúcich nemocníc a vzniku nových. (Lawson, Anderson a Cepeda-Benito, 2018).

V Európe ženy naďalej významne prispeli k rozvoju psychológie, najmä na začiatku 20. storočia. Napriek tomu, že ženy ako Beatrice Edgellová (1871–1949) a Victoria Hazlittová (1887–1932) čelili mnohým prekážkam a spoločenským

očekávaniam, prekonalí prekážky a priniesli originálne teoretické príspevky do experimentálnej psychológie. Beatrice Edgellová bola napríklad prvou britskou ženou, ktorá získala doktorát z psychológie v Európe (v roku 1901) a založila jedno z prvých psychologických laboratórií v krajine na Bedford College v Londýne (Lawson, Anderson a Cepeda-Benito, 2018; Valentine, 2010).

Aj v Spojených štátoch zohrali ženy v histórii psychológie kľúčovú úlohu. Priekopníčkou v tejto oblasti bola napríklad Mary Whiton Calkinsová, ktorá dokončila doktorandské štúdium psychológie napriek tomu, že nebola formálne prijatá kvôli svojmu pohlaviu. V roku 1905 sa stala prvou ženou, ktorá sa stala prezidentkou Americkej psychologickej asociácie (APA) (Isanski, 2011). Medzi ďalšie významné ženy v americkej psychológii patrí Anna Freudová, ktorá nadviazala na prácu svojho otca Sigmunda Freuda v oblasti psychoanalýzy, a Mamie Phipps Clarková, ktorej výskum rasových preferencií a identity černošských detí bol kľúčový v prípade Brown v. Board of Education o desegregácii škôl (Milar, 2002).

Porovnanie európskeho a amerického prístupu k ženám v psychológii odhaľuje výrazné rozdiely. V Európe boli ženy prijímané, napríklad do Britskej psychologickej spoločnosti od jej vzniku, zatiaľ čo v Spojených štátoch sa ženy stretávali s výraznými prekážkami pri profesionálnom napredovaní vrátane obmedzených možností zamestnania a diskriminácie. Napriek týmto rozdielom ženy v oboch regiónoch významne prispeli k rozvoju psychológie a často boli priekopníkami nových metód a teórií.

7 VÝZVY A PRÍLEŽITOSTI

Problémy, ktorým čelia ženy v psychológii, sú rôznorodé a zahŕňajú rodové predsudky, nedostatočné zastúpenie vo vedúcich funkciách a rozdiely v odmeňovaní žien a mužov. Výskum ukázal, že ženy môžu potlačiť svoje aspirácie na vedúce pozície z dôvodu stereotypnej hrozby a obmedzenej socializácie do vedúcich pozícií (Hargons et al., 2017). Okrem toho sa v nedávnej štúdií zistilo, že psychologičky na začiatku kariéry boli svedkami alebo mali skúsenosti so sexizmom a mali obavy z inštitucionálneho sexizmu, ktorý sa prejavoval v nedostatočnom zastúpení žien vo vedúcich pozíciách a v problémoch súvisiacich s materstvom a tehotenstvom (Miles-Cohen et al., 2020). Okrem toho ženy vo vedúcich pozíciách opisovali rozsiahle osobné náklady spojené so zastávaním vedúcich pozícií

(Morrison et al., 2019). Pretrvávajú aj rozdiely v odmeňovaní žien a mužov, pričom ženy čelia rozsiahlym osobným nákladom spojeným so zastávaním vedúcich pozícií (Best a Gibbson, 2022; Morrison et al., 2019).

Medzi príležitosti na ďalší pokrok a inkluzívnosť v oblasti psychológie patria iniciatívy, ako napríklad Inštitút líderstva pre ženy v psychológii Americkej psychologickéj asociácie (APA), ktorého cieľom je riešiť nedostatočné zastúpenie žien vo vedúcich pozíciách a problémy súvisiace s materstvom a tehotenstvom (Miles-Cohen et al., 2020). Okrem toho výskum poukázal na výhody zvyšovania rozmanitosti vo vedení organizácií a ponúkol usmernenia založené na dôkazoch, ako to dosiahnuť (Haynes-Mendez a Nolan, 2021). Ukázalo sa, že inkluzívne vedenie pozitívne ovplyvňuje organizačnú socializáciu a psychologický kapitál zamestnancov, čo môže prispieť k zmierneniu rodových rozdielov v psychologickéj vede (Dai & Fang, 2023; Yousaf et al., 2022). Okrem toho riešenie rodových predsudkov v náborových procesoch a zvýšenie rešpektu poznatkov týkajúcich sa pohlavia a rodu v rámci psychológie môže prispieť k vytvoreniu inkluzívnejšej a spravodlivejšej oblasti (Nentwich et al., 2021; Brown et al., 2022).

LIMITY

Tento článok sa zameriava predovšetkým na príspevky Mary Calkinsovej, Anny Freudovej, Karen Horneyovej, Mamie Phipps Clarkovej, Beatrice Edgellovej. Hoci tieto osobnosti predstavujú významné mílniky v dejinách psychológie, článok nezahŕňa celé spektrum prínosu žien do tejto oblasti. Výber tých osobností v rámci príspevky bol subjektívny vybraný autorom článku v kontexte jeho výskumného zamerania v oblasti psychológie a sociálnej psychológie. Toto zameralenie môže neúmyselne vynechať ďalšie vplyvné ženy, ktoré mali podstatný vplyv. Okrem toho sa analýza snaží poukázať na kľúčové témy a pokroky v práci týchto štyroch osobností, a nie vyčerpávajúco preskúmať celé dielo každého jednotlivca. Takéto podrobné preskúmanie by si vyžadovalo oveľa rozsiahlejšiu štúdiu, než je možné v rámci tohto článku. Ďalším obmedzením je časový rozsah analýzy. Článok skúma predovšetkým historický kontext, v ktorom tieto ženy žili a pracovali, čo znamená, že súčasné príspevky žien v psychológii nie sú zahrnuté. Toto obmedzenie je významné, pretože súčasné príspevky žien v psychológii naďalej zásadným spôsobom formujú a rozvíjajú túto oblasť. Historické zamera-

nie preto môže obmedziť relevantnosť zistení pre súčasný vývoj psychologickéj teórie a praxe.

Analýza v tomto článku sa vo veľkej miere opiera o existujúce literárne a vedecké zdroje dokumentujúce prácu a prínos vyššie uvedených autoriek. Pri analýze sme vychádzali z rôznych odborných zdrojov vrátane životopisov, článkov v časopisoch a kapitol v knihách, ktoré podrobne opisujú život a prácu týchto žien. Naším cieľom bolo syntetizovať kľúčové fakty a poznatky z týchto zdrojov, aby sme vyzdvihli ich dôležitý, ale často prehliadaný prínos. Kvalitatívna povaha našej analýzy zahŕňala dôkladné preskúmanie zdrojového materiálu. Nepoužívali sme formálnu schému kódovania ani štatistickú analýzu, ktorá sa využíva pri prácach vedeckého charakteru.

Napriek týmto obmedzeniam sa článok snaží poskytnúť ucelený prehľad o neociniteľnom prínose týchto významných žien pre oblasť psychológie. Prostredníctvom kontextualizácie ich práce v širšom kontexte psychologickéj teórie a praxe sa táto analýza snaží poukázať na trvalý význam ich poznatkov a perspektív. Uznanie týchto obmedzení je nevyhnutné na zabezpečenie vyváženého a presného zobrazenia ich prínosu, pričom sa uznávajú silné stránky aj obmedzenia metodologického prístupu použitého v tejto štúdií.

ZÁVER

Naším cieľom bolo zvýšiť povedomie o priekopníčkach, ktoré pomáhali formovať psychológiu v jej prvých rokoch, pretože ich príbehy často chýbajú v štandardných dejinách. Dúfame, že vyzdvihnutím ich hlasov a príspevkov inšpirujeme k novým úvahám o počiatkoch tejto disciplíny a o systémových prekážkach, ktorým ženy čelili. Naším cieľom bolo tiež poukázať na súvislosti medzi výzvami, s ktorými sa tieto prvé psychologičky stretávali, a pretrvávajúcimi rodovými rozdielmi, ktoré v tejto oblasti pretrvávajú dodnes, najmä pokiaľ ide o zastúpenie vo vedúcich funkciách a uznanie vedeckých úspechov.

Dejiny psychológie sú prepletené s príbehmi výnimočných žien, ktoré napriek systémovým prekážkam a genderovým nerovnostiam zanechali nezmazateľný odkaz na vývoj tohto fascinujúceho odboru. Mary Whiton Calkinsová, Karen Horneyová, Anna Freudová a Mamie Phipps Clarková patria k tým, ktorí sa postavili do popredia a ovplyvnili psychológiu v jej rôznorodých aspektoch.

Calkinsova odvaha a inovatívny prístup k výskumu pamäti a self-psychológii ju postavili do popredia v čase, keď boli ženy vylúčené z akademickej sféry. Horneyová svojím odmietnutím Freudových teórií a založením feministického prístupu k psychológii poskytla dôležitý rámec pre chápanie psychiky žien. Anna Freudová zasiahla do detskej psychológie, kde vyvinula koncepciu obranných mechanizmov u detí a založila kliniku v Londýne, prispievajúc k lepšiemu chápaniu detskej psychoanalýzy a liečby. Mamie Phipps Clarková, svojím výskumom o rasovej identite u detí, nadviazala na korene psychológie v boji proti rasovej segregácii. Jej „štúdie o bábikách“ sa stali kľúčovým dôkazom v boji za rovnosť vo verejných školách. Beatrice Edgellová ako prvá žena, ktorá získala doktorát z psychológie na britskej univerzite, vydláždila cestu ženám v tejto oblasti a významne prispela k experimentálnej psychológii a do oblasti výskumu pamäte.

Tieto výnimočné ženy nám ukazujú, že psychológia nie je len o teóriách a laboratórnych štúdiách, ale aj o odvahe vzdorovať predstavám a presadzovať zmenu vo svete. Ich prínosy nezostali len v minulosti, ale žijú ďalej v súčasnej psychologickkej praxi, kde nám poskytujú inšpiráciu a vodítko pre budúce generácie psychológov. Je nevyhnutné pokračovať v úsilí o inkluzivitu a spravodlivosť v oblasti psychológie, aby sme zabezpečili, že hlas každého, bez ohľadu na pohlavie alebo rasovú príslušnosť, bude vypočutý a ocenený.

V súčasnosti je v oblasti psychológie zjavný pozitívny vývoj v rámci rodovej diverzity a prínosu žien. Ženy v psychológii aktívne formujú disciplínu a spochybňujú existujúce paradigmy, čím prispievajú k diskusiám o úspechoch, motívácii a rovnováhe medzi pracovným a súkromným životom. Zastúpenie žien vo vedúcich funkciách narastá, pričom organizácie ako Americká psychologická asociácia (APA) evidujú zvýšený počet prezidentiek. Napriek týmto pozitívnym krokom však pretrvávajú výzvy, ktorým čelia ženy v psychológii, vrátane rodových predsudkov, obmedzeného zastúpenia vo vedúcich pozíciách a rozdielov v odmeňovaní.

Je nevyhnutné, aby psychologická komunita pokračovala v úsilí o odstránenie týchto prekážok. Iniciatívy ako Inštitút líderstva pre ženy v psychológii APA predstavujú príležitosti na riešenie nedostatočného zastúpenia žien vo vedúcich pozíciách a súvisiacich problémov s materstvom a tehotenstvom. Zvýšená rozmanitosť vo vedení organizácií a inkluzívne vedenie môžu pozitívne ovplyvniť

organizačnú kultúru a prispieť k zmierneniu rodových rozdielov v psychológii. V rámci riešenia týchto výziev je nevyhnutné venovať sa nielen rozmanitosti v zastúpení, ale aj uznaniu rozmanitosti v prínosoch a perspektívach, ktoré ženy prinášajú do odboru psychológie.

Pokiaľ ide o implikácie, domnievame sa, že je potrebný ďalší výskum, aby sa odhalili nevy povedané príbehy žien v psychológii, najmä tých, ktoré pracujú v aplikovaných podmienkach alebo čelia interseksionálnym bariéram z dôvodu rasy, triedy alebo iných identít. Rozšírenie historických záznamov môže byť podkladom pre úsilie o to, aby sa psychológia stala spravodlivejšou a inkluzívnejšou disciplínou. Príbehy žien, ktoré boli v článku predstavené, ilustrujú vytrvalosť a odhodlanie potrebné na dosiahnutie úspechu tvárou v tvár systémovej diskriminácii.

REFERENCIE

- ALDRIDGE, J., KILGO, J. and JEPKEMBOI, G. (2014). Four hidden matriarchs of psychoanalysis: the relationship of lou von salome, karen horney, sabina spielrein and anna freud to sigmund freud. *International Journal of Psychology and Counselling*, 4(6), pp. 32–39. ISSN: 2141-2499.
- BEST, D. L. and GIBBONS, J. L. (2022). Women across the history of cross-cultural psychology: research and leadership. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 7–8 (53), pp. 976–992. ISSN: 0022-0221.
- BORING, E. G. (1950). *A history of experimental psychology* (2nd ed.). Norwalk: Appleton-Century-Crofts.
- BROWN, E. R., SMITH, J. L. and ROSSMANN, D. (2022). “broad” impact: perceptions of sex/gender-related psychology journals. *Frontiers in Psychology*, 13. ISSN: 1664-1078.
- BRUNNER, J. J. (1997). Fear and envy: sexual difference and the economies of feminist critique in psychoanalytic discourse. *Science in Context*, 1(10), pp. 129–170. ISSN: 0269-8897.
- CALKINS, M. W. (2005). *The Persistent Problems of Philosophy*. Whitefish: Kessinger Publishing. ISBN: 978-1417972210.
- CALKINS, M. W. (1893). A Statistical Study of Pseudo-Chromesthesia and of Mental-Forms. *The American Journal of Psychology*, 5(4), pp. 439–464. ISSN: 0002-9556.
- CALKINS, M. W. (1896). Association. An essay analytic and experimental.

The Psychological Review: Monograph Supplements, 1(2), pp. i–56.

CALKINS, M. W. (1906). A reconciliation between structural and functional psychology. *Psychological Review*, 13(2), pp. 61–81. ISSN: 0033-295X.

CLARK, K. B. and CLARK, M. P. (1939). The development of consciousness of self and the emergence of racial identification in Negro preschool children. *The Journal of Social Psychology*, 10(4), pp. 591–599. ISSN: 0022-4545.

CLARK, K. B. and CLARK, M. P. (1940). Skin color as a factor in racial identification of Negro preschool children. *Journal of Social Psychology, S.P.S.S.I. Bulletin*, 11, pp. 159–169.

CLARK, K. B. and CLARK, M. P. (1947). Racial identification and preference in Negro children. *Readings in Social Psychology*, pp. 169–178.

CLARK, K. B. and CLARK, M. P. (1950). Emotional factors in racial identification and preference in Negro children. *Journal of Negro Education*, 19, pp. 341–350. ISSN: 2167-6437.

DAI, X. and FANG, Y. (2023). Does inclusive leadership affect the organizational socialization of newcomers from diverse backgrounds? the mediating role of psychological capital. *Frontiers in Psychology*, 14. ISSN: 1664-1078.

EAGLY, A. H. and KARAU, S. J. (2002). Role Congruity Theory of Prejudice Toward Female Leaders. *Psychological Review*, 109(3), pp. 573–598. ISSN: 0033-295X.

EAGLY, A. H. and RIGER, S. (2014). Feminism and psychology: critiques of methods and epistemology. *The American Psychologist*, 67(7), pp. 685–702. ISSN: 0003-066X.

EDGELL, B. (1926). *Mental Life: An Introduction to Psychology*. London: Methuen.

EDGELL, B. (1924). *Tehories of Memories*. Oxford: At The Clarendon Press.

FARAHMANDIAN, H. and SHAO, L. (2022). Stephen's neurotic self-estrangement: a case study of james joyce's a portrait of the artist as a young man. *Journal of European Studies*, 1(52), pp. 24–35. ISSN: 0047-2441.

FREUD, A. (1936). *The Ego and the Mechanisms of Defense*. London: Karnac Books.

FREUD, A. (1965). *Normality and Pathology in Childhood: Assessments of Development*. New Haven: Yale University Press.

GOODWIN, J. C. (2015). *A History of Modern Psychology*. Hoboken: Wiley. ISBN: 978-1118833759.

- HARE-MUSTIN, R. T. and MARECEK, J. (1990). *Making a difference: Psychology and the construction of gender*. New Haven: Yale University Press. ISBN: 978-0300047158.
- HARGONS, C. N., LANTZ, M. M., MARKS, L. R. and VOELKEL, E. (2017). Becoming a bridge: collaborative autoethnography of four female counseling psychology student leaders. *The Counseling Psychologist*, 45(7), pp. 1017–1047. ISSN: 1552-3861.
- HAYNES-MENDEZ, K. and NOLAN, S. A. (2021). Fostering diversity of membership and leadership in psychology teaching and learning organizations. *Psychology Learning & Teaching*, 20(2), pp. 175–188. ISSN: 2057-3022.
- HENLEY, T. (2019). *Hergenhahn's An Introduction to the History of Psychology* (8th Edition). Boston: Cengage Learning. ISBN: 978-1337564151.
- HORNEY, K. (1924). On the Genesis of the Castration Complex in Women. *International Journal of Psychoanalysis*, 3, pp. 50–65. ISSN: 1745-8315.
- HORNEY, K. (1937). *The neurotic personality of our time*. New York: W W Norton & Co.
- HORNEY, K. (1942). *Self-analysis*. New York: W W Norton & Co.
- HORNEY, K. (1967). *Feminine Psychology*. New York: W W Norton & Co.
- ISANSKI, B. (2011). *The History of Women in Psychology*. Online. Association for Psychological Science. Dostupné z: <https://www.psychologicalscience.org/observer/the-history-of-women-in-psychology>. [citované 2024-06-10].
- KEPPEL, B. (2002). Kenneth B. Clark in the patterns of American culture. *The American Psychologist*, 57(1), pp. 29–37. ISSN: 0003-066X.
- KLUGER, R. (1975). *Simple justice: The history of Brown v. Board of Education and Black America's struggle for equality*. New York: Vintage. ISBN: 978-0394472898.
- LAWSON, R. B.; ANDERSON, D. E.; CEPEDA-BENITO, A. (2018). Women in the history of psychology. In: LAWSON, Robert B.; ANDERSON, Doris E.; CEPEDA-BENITO, Antonio. *A History of Psychology: Globalization, Ideas, and Applications*. Routledge: Taylor & Francis.
- LOVIE, P and POVIE A, D. (2024). *Edgell Beatrice*. Online. Oxford Dictionary of National Biography, Dostupné z: <https://www.oxforddnb.com/display/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-52394>. [citované 2024-06-10].
- MILAR, Katharine E. (2002). *An Historical View of Some Early Women Psychologists*

and the Psychology of Women. Online. Classics in History of Psychology. Dostupné z: <https://psychclassics.yorku.ca/Special/Women/>. [citované 2024-06-10].

MILES-COHEN, S. E., BROWN, K. S., SHULLMAN, S. L. and COONS, H. L. (2020). American psychological association (APA) leadership institute for women in psychology: herstory, impacts, and next steps. *The Psychologist-Manager Journal*, 23(3-4), pp. 139–162. ISSN: 1550-3461.

MORRISON, C. C., GREENHAW, L. L. and PIGG, J. (2019). Is it worth it? a case study exploring volunteers' perceptions of leadership training. *Journal of Leadership Education*, 18(2), pp. 81–94. ISSN: 1552-9045.

MUHALIMAH, S., DARMA, B. and KURNIA, F. D. (2019). Incestuous behavior in virginia cleo andrews' flowers in the attic and tabitha suzuma's forbidden. *Journal of English Language and Literature*, 12(3), pp. 1187–1192.

NATURE. Prof. Beatrice Edgell. *Nature*. (1948). no. 4114, p. 363.

NENTWICH, J. C., BAUMGÄRTNER, M. K., CHOWDHURY, N. and WITZIG, V. (2021). Gender bias in recruiting. *Kvinder, Køn & Forskning*, 3, pp. 11–24. ISSN: 2245-6937.

O'CONNELL, A. N. and RUSSO, N. F. (1990). *Women in psychology*. New York: Greenwood Press. ISBN: 978-0313260919.

O'CONNELL, A. N. and RUSSO, N. F. (1991). Women's heritage in psychology: past and present. *Psychology of Women Quarterly*, 15(4), pp. 495–504. ISSN: 1471-6402.

PAUL, H. A. (2010). The karen horney clinic and the legacy of horney. *The American Journal of Psychoanalysis*, 70(1), pp. 63–64. ISSN: 1573-6741.

POWELL, G. N. (2018). *Women and Men in Management*. London: SAGE Publication. ISBN: 978-1544327433.

SCARBOROUGH, E. and FURUMOTO, L. (1987). *Untold Lives: The First Generation of American Women Psychologists*. New York: Columbia University Press. ISBN: 978-0231051552.

SCARBOROUGH, Elizabeth; RUTHERFORD, Alexandra. (2018). Women in the American Psychological Association. In: PICKER, Wade E.; RUTHERFORD, Alexandra. *125 years of the American Psychological Association*. American Psychological Association, pp. 321–357.

SHIRAEV, E. (2011). *A History of Psychology: A Global Perspective*. London: SAGE Publications. ISBN: 978-1412973830.

- SMITH, W. B. (2006). Karen horney and psychotherapy in the 21st century. *Clinical Social Work Journal*, 35(1), pp. 57–66. ISSN: 2222-386X.
- VALENTINE, E. (2006). *Beatrice Edgell: Pioneer Woman Psychologist*. New York: Nova Science Pub.
- VALENTINE, E. (2001). Beatrice Edgell: An appreciation. *British Journal of Psychology*, Leicester, 92, pp. 23–36.
- VALENTINE, E. (2010). *Women in early 20th-century experimental psychology*. Online. The British Psychological Society. Dostupné z: <https://www.bps.org.uk/psychologist/women-early-20th-century-experimental-psychology>. [citované 2024-06-10].
- WATKINS, C. E. (2013). The beginnings of psychoanalytic supervision: the crucial role of max eitingon. *The American Journal of Psychoanalysis*, 73(3), pp. 254–270. ISSN: 1573-6741.
- WOODWARD, W. R. (1984). William James's psychology of will: Its revolutionary impact on American psychology. In: BROZEK, J. (Ed.). *Explorations in the history of psychology in the United States* (pp. 148–195). Cranbury: Associated University Presses. ISBN: 978-0838750391.
- YOUNG-BRUEHL, E. (2008). *Anna Freud: A biography*. New Haven: Yale University Press. ISBN: 978-0300140231.
- YOUSAF, M. KHAN, M. M. and PARACHA, A. T. (2022). Effects of inclusive leadership on quality of care: the mediating role of psychological safety climate and perceived workgroup inclusion. *Healthcare*, 10(11), p. 2258. ISSN: 1916-1050.

Mgr. Daniel Lenghart

Katedra psychologie, AMBIS Vysoká škola

Linderova 575/1, 180 00, Praha 8

Email: daniel.lenghart@ambis.cz

Socioekonomické a humanitní studie jsou odborný recenzovaný časopis, jehož posláním je na vysoké odborné úrovni prezentovat výsledky vědecko-výzkumné práce autorů z oblasti socioekonomických a humanitních věd. Časopis je na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice a je zařazen do mezinárodních databází ERIH PLUS, EBSCO a ICI Journals Master List database.

Články publikované v *Socioekonomických a humanitních studiích* mají charakter původních statí, diskusních příspěvků nebo recenzí odrážejících aktuální stav bádání v oblasti sociálních, ekonomických a humanitních věd. Předpokládá se, že příspěvek nabízený k uveřejnění nebyl dosud nabídnut jinému vydavateli.

Obsah rukopisů posuzují anonymně minimálně dva nezávislí recenzenti a projednává redakční rada časopisu. O výsledku recenzního řízení uvědomí redakce autora písemně. Na uveřejnění článku neexistuje právní nárok.

Podrobné pokyny najdete na webové stránce: sehs.ambis.cz.

Socio-Economic and Humanities Studies is a scientific journal. Its mission is to present the results of scientific research work and activities of authors in the field of socio-economic sciences and humanities. The journal is listed on the List of Peer-Reviewed Non-Impacted Periodicals issued in the Czech Republic and included in international databases ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences), EBSCO and ICI Journals Master List database.

Manuscripts published in this journal have the character of articles, discussion papers and reviews, reflecting the current state of research in social sciences and humanities. It is assumed that any article offered for publication has not been offered for publication to any other publisher.

The content of each manuscript is assessed anonymously by at least two independent reviewers and discussed by the editorial board of the journal. The editor informs the author about the outcome of the review process. No legal obligation exists to publish any submitted paper.

Detailed information can be found at: sehs.ambis.cz.

